celebrare. Duas preterea capellas regias, capellam videlicet Beati Petri, monasterio connexam, et alteram, que vulgo Alba Ecclesia vocatur, cum earum parrochiis et omnibus pertineciis contulimus prefato monasterio., in quibus sacerdotes ab abbate constituti predicto populo divinum plenarie exhibeant servicium. Crisma vero et oleum infirmorum quilibet archiepiscopus vel episcopus dare teneatur. Prefati vero monasterii populum iam sepedictum de spiritualibus instruendum et iudicandum Strigoniensis archiepiscopo et abbati suo commisimus. In civili autem causa nulli liceat iudicare preter abbatem, nisi forte pro qua sanguis effundi debeat. [...]

(SIGNUM DOMINI STEPHANI INCLITI REGIS) [SIGNUM]

Et ut ipsum monasterium ab omni inquietudine sit semotum, precipimus ut nullus archiepsicopus, episcopus, dux, marchio, comes seu aliqua persona nobilis vel ignobilis de iamfato monasterio aliquomodo se intromittere in mancipiis, terris, vineis, rippis, pratis, pascuis, cultis et incultis, salicidiis, decimacionibus, et in omnibus hiis, que in suprascripti reperiuntur, sine concessione abbatis eiusdem monasterii audeat. Quod si fecerit, componat centum libras auri optimi, mediam cemere regie, medietatem vero abbati. Et ut plus divine ire occursum paveat, sciat se a Patre et Filio et Spiritu Sancto et (a) Genitrice Dei sanctisque apostolis Petro et Paulo et a sancto Benedicto, in cuius honore predictum situm est monasterium, perpetuo anathemate dampnandum et ante tribunal Christi rationem redditurum. Quod ut verius credatur, ha(n)c paginam manibus propriis roborantibus sigilli nostri munimine [...] confirmavimus. [...][1]

maledictionisque perpetuo vinculae eternaliter feriatur. Quod ut verius credatur, hanc paginam manu propria roborantes sigillari iussimus SIGNUM DOMINI STEFANI INCLITI REGIS (STEFANUS REX)[2]

A pécsi püspökség interpolált alapítólevele

[...] Et ut plus divine ire occursum paveat, sciat se a Patre et Filio et Spiritu Sancto et gloriosa Dei Genitrice et a sancto Petro apostolo, in cuius honore supramemoratus constructus est episcopatus, perpetuo anathemate dampnandum et ante tribunal Christi rationem redditurum. [...][3]

1 DHA nr. 12. 72, 75–76., 80.
2 Érszegi, 1996. 81–82.
3 DHA nr. 9/I. 58.

Szende László

Harc a Babenberg örökségért (1246–1261)*

„*Ausztria és Stájerország voltaképp egy ország: porban ül szomorúan és sóhajtozva, megfosztva fejedelmeitől és örököseitől.*"[1] Így panaszkodik a garsteni kolostor derék szerzetese, amikor az 1246-os évnél bejegyezte II. (Harcias) Frigyes, az utolsó Babenberg-sarj halálát megörökítő eseményeket. A herceg halálával magva szakadt a 976-tól uralkodó Babenberg dinasztiának.[2]

II. Frigyes személye nem volt ismeretlen a középkori Magyar Királyság számára. A tatárjárás idején ugyanis egy ideig Magyarországon tartózkodott. Vitézül harcolt a tatárok ellen,[3] ugyanakkor valószínűleg őt terheli a felelősség Kötöny kun király halála miatt.[4] A muhi csatavesztés után a menekülő IV. Bélát megzsarolta és kifosztotta.[5] Ennek következtében tudta uralmát kiterjeszteni a Dunántúl nyugati részére.

Az utolsó Babenberg halálával a Magyar Királyság határaitól nyugatra hatalmi űr támadt. A gazdaságilag fejlett, fontos kereskedelmi csomópontokkal rendelkező, és ásványkincsekben gazdag Stájerországért és Ausztriáért ádáz küzdelem kezdődött a környező országok között. Az elárvult tartományok felkeltették a Német–Római Császárság és a Szentszék érdeklődését is. Mivel az európai politika két nagyhatalmát ugyanakkor lekötötte az egymás elleni harc, érdekükben állt, hogy a terüle-

* Dolgozatom az ELTE BTK történelem szakán 1998/99-es tanév tavaszi félévében megvédett szakdolgozatom rövidített változata. Elkészítésében nyújtott segítségükért itt szeretnék köszönetet nyilvánítani *Bertényi Iván*, *Kubinyi András* és *Zsoldos Attila* tanár uraknak.

1 Idézi: Huber, Alfonz: *Ausztria története. I. kötet.* Ford.: Baróti Lajos. Budapest, Akadémiai, 1899. 414. (A továbbiakban: Huber, 1899.) – Vö. Chronicon Garstense ab a. 953–1257. In: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI.* Collegit Albinus Franciscus Gombos. I–III. Budapestini, Szent István Akadémia, 1937–1938. 560. (1345. sz.) (A továbbiakban: Gombos F.: Cat.)

2 Zöllner, Erich: Die Dynastie der Babenberger. In: *1000 Jahre Babenberger in Österrich. Stift Lilienfeld. 15 Mai – 31 Oktober 1976. Ausstellunghataloge.* Hrsg. von Johannes Gündler. Wien, Niederösterreichische Landesmuseum, 1976. 9–22. (A továbbiakban: Zöllner, 1976.)

3 Rogerii Carmen miserabile. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II.* Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, 1937–1938. II. 551–588.; 566. (A továbbiakban: Rogerius, SRH.)

4 Rogerius, SRH. 566–567.

5 Rogerius, SRH. 574–575.

teket a maguk befolyási övezetébe vonják. A küzdelemben végül Magyarország és Csehország – szövetségeseiket felvonultatva – csaptak össze.

Dolgozatom célja, hogy a középkori Magyar Királyság szerepét elemezzem az örökségért folytatott küzdelemben. Az események öt évvel a tatárjárás után kezdődtek. A dalmát tengerpartról visszatérő IV. Béla erős kézzel helyreállította a központi hatalmat. Véres harcok árán visszavívta az osztrákok által elfoglalt nyugati várakat, hű emberei rendet tettek a lázongó területeken.[6] Ugyanakkor a magyar poltikának rendkívül komoly kihívással kellett szembenéznie: a „Damoklész kardjaként" lebegő tatár veszedelemmel. Nem lehetett folytatni a tatárjárás előtti keleti politikát, amikor a Magyar Királyság szinte minden évben hadjáratot indított Halics megszerzése érdekében,[7] mivel az ország – ha áttételesen is – szomszédja lett az Arany Hordának. A keleti expanzió lehetőségét tovább nehezítette, hogy a tatár támadással az addig elért keleti eredmények (a milkói kun püspökség, a délkeleti bánságok) megsemmisültek, illetve megroppantak.

A korszak politikatörténetét Pauler Gyula már elemezte.[8] Munkámban ezért az azóta megjelent forrásokat, szakirodalmat használom fel, természetesen nem mellőzve Pauler adatait. Szűcs Jenő *Az utolsó Árpádok* című könyvében is részletesen kitér IV. Béla életművére: aprólékosan bemutatja a tatárjárás utáni állapotokat, jellemzi a Babenberg örökségért folytatott harcot is.[9] Munkámban a korabeli krónikák és az oklevelek narratív részeinek segítségével árnyaltabbá kívánom tenni az események bemutatását.

Ki legyen az örökös?

1246. június 15-én a Lajta menti csatában életét vesztette II. (Harcias) Frigyes, a 976-tól uralkodó Babenberg-dinasztia utolsó férfi sarja. A tragikus haláleset közvéleményre gyakorolt hatása világosan megmutatkozik az osztrák és stájer krónikák feljegyzéseiből.[10] Frigyes herceg és Merániai Ágnes házasságából nem

6 Berényi Iván: Magyarország nemzetközi helyzete a tatárjárás után. In: *Unger Mátyás emlékkönyv.* Szerk.: E. Kovács Péter. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1991. 15–22.

7 Font Márta: II. András orosz politkája és hadjáratai. In: *Századok*, 125. (1991) 1. sz. 136.

8 Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. kötet.* Budapest, Akadémiai, 1899. (A továbbiakban: Pauler, 1899.)

9 Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok.* Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1993. (A továbbiakban: Szűcs, 1993.)

10 Albertus Stadiensis. A. 1246: *„Dux Austriae contra regem Ungariae conflictu habito occobuit, et ducatum sine herede reliquit."* Gombos F.: Cat. I. 51. (121. sz.); Anonymi coenobitae Zwetlensis: *„...Austria orbata est proprio principe et iusto herede".* Gombos F.: Cat. I. 260.

született gyermek, így az utódlás szempontjából csak a nőági leszármazottak jöhettek számításba. Ezt az 1156-ban kiállított Privilegium Minus is lehetővé tette.[11] A legkevesebb hatalommal Frigyes Konstancia nevű testvére rendelkezett, aki örökösödési igényeit nem tudta érvényre juttatni.[12] Az események középpontjába ezért a két másik hercegnő, Gertrúd és Margit kerültek.[13] Gertrúd, Frigyes herceg testvérének, a korán elhalt Henriknek a leánya, miután 1245-ben visszautasította II. Frigyes német-római császár házassági ajánlatát, 1246-ban hozzáment Vladiszlavhoz, Vencel cseh király fiához.[14] A cseh uralkodó nagy reményeket fűzött ehhez a frigyhez, mivel ezzel hatalmát az ország határain túlra is kiterjeszthette volna. A házasságot IV. Ince pápa is támogatta. Frigyes herceg testvére, Margit nem élvezte a pápai udvar bizalmát, mert férje VII. Henrik német király, II. Frigyes császár fia volt.[15]

Vladiszlav herceg azonban nem tudta a cseh hatalmi igényeket megvalósítani, mivel 1247. január 3-án meghalt. Ezzel az osztrák és stájer tartományok megint uralkodó nélkül maradtak, s Gertrúd Rómához fordult segítségért. A pápa egy olyan hitvest keresett, aki szembenállt a Német–Római Császársággal. Erre azért volt szükség, mert II. Frigyes császár – akinek már régóta dédelgetett terve volt a területek megszerzése – szintén bejelentette igényét az elárvult tartományokra. Erre egyrészt a provinciák kedvező fekvése, másrészt gazdagságuk miatt gondolhatott az uralkodó. A császárság pénzügyei szétzilált állapotban voltak, amit csak az osztrák és stájer területek bekebelezésével lehetett volna rendbehozni.[16] Ezért úgy kezelte Ausztriát és Stájerországot, mint megüresedett birodalmi tartományokat, így akaratának érvényesítése végett Eberstein Ottó személyében birodalmi helytartót küldött a területre.[17] A pápai udvarban a császári befolyás lehetősége

(565. sz.); Excerpta ex Chronico Iohannis Victoriensis. A. 1246.: *„Fridericus dux Austriae pro defensione suae terrae contra Hungaros exercitum ducens cum eis bellum conserit, et cum eis magnam stragem faceret, quidam de suis militibus curio suarum virium explorator contra ipsum gradiens, eum sic suo gladio profunde perfodit, quod eum mortuum ad terram prostravit, de cuius morte fuerunt omnes Australes summe turbati, sed quod hic nullum habebat filium, nec de illa stripe remanebat aliquis, qui poset in regimine ducatus succedere."* Gombos F.: Cat. II. 917. (2211. sz.);

11 Vancsa, Max: *Geschichte Nieder- und Oberösterreich. I. Band.* Gotha, Friedrich Andreas Perthes, 1905. 484–485. (A továbbiakban: Vancsa, 1905.); Zöllner, 1976. 21.

12 Hantsch, Hugo: *Die Geschichte Österreichs. I. Band*: Graz–Wien–Köln, Styria, 1959. 101. (A továbbiakban: Hantsch, 1959.)

13 Hantsch, 1959. 101.; Zöllner, Erich: *Ausztria története*. Ford.: Bojtár Endre. Budapest, Osiris–2000, 1998. 88. (A továbbiakban: Zöllner, 1998.)

14 Hantsch, 1959. 101.; Zöllner, 1998. 88.

15 Vancsa, 1905. 489.

16 Hantsch, 1959. 101.

17 Hantsch, 1959. 101.; Zöllner, 1998. 88.

riadalmat keltett, mivel a kiátkozott császár a jelentős gazdasági pontenciált képviselő tartományokra támaszkodva eredményesebben vehette fel a harcot a pápaság ellen.

A Babenberg örökséggel kapcsolatban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a salzburgi érsekséget,[18] amely suffraganeus (az érseki tartományba tartozó) püspökségei (Gurk, Chiemsee, Seckau, Lavant) révén befolyást tudott gyakorolni Bajorország jelentős területein túl Stájerországra és Karintiára. II. Eberhard érsek 1246-os halála után a káptalan választást tartott. IV. Ince természetesen azt a jelöltet támogatta, aki semmiféle kapcsoltatot nem tartott fenn II. Frigyes császárral. A pápa pártfogoltja az időközben német ellenkirállyá választatott Raspe Henrik[19] kancellárja, Burkart von Ziegenhain volt,[20] akit 1247 márciusában nevezett ki, de már augusztusban meghalt. A káptalan figyelme ekkor Spanheimi Fülöpre irányult. Az 1220 körül született agilis és ambiciózus fiatalember előkelő származással rendelkezett, hiszen édesapja Bernárd karintiai herceg, édesanyja I. Přemysl Ottokár leánya, Jutta volt. Fülöp egyházi pályája Csehországban indult, a vysehradi káptalan prépostjaként a Cseh Királyság kancellárja lett.[21] Megválasztása után elődjének birtok- és hatalmi politikájának folytatása mellett foglalt állást. A fiatal érsek fő céljának az Enns-völgy megszerzését tekintette. A Szentszékkel való kapcsolatai érdekesen alakultak. Nyíltan szembehelyezkedett ugyanis IV. Ince chiemsee-i püspökség élére szánt jelöltjével, ugyanakkor 1248 tavaszán feltartóztatta azokat a stájer és osztrák nemeseket, akik II. Frigyes császárhoz igyekeztek Veronába.[22] Az Itáliába igyekvő főurak a kiátkozott uralkodó hasonnevű unokáját szerették volna hercegüknek.[23]

A Magyar Királyságnak ahhoz, hogy nyugati irányba eredményesen tudja terveit megvalósítani, szüksége volt a keleti határok biztosítására. Nem sokkal a bécsújhelyi ütközet után kezdődhettek meg a tárgyalások Danyiil halicsi fejedelem és IV. Béla jelenlétében. Az 1246 szeptemberében létrejött megállapodás következtében szö-

18 Dopsch, Heinz: Přemysl Ottokar II. und das Erzstift Salzburg. In: *Ottakar-Forschungen*, 470–508., 472. (A továbbiakban: Dopsch, 1978.); Wagner, Hans: Von Interregnum bis Pilgrim von Puchheim. In: *Geschichte Salzburgs*. I./1. Hrsg. von Heinz Dopsch. Salzburg, Universitätverlag Anton Pustet, 1981. 437–486. (A továbbiakban: GS.)

19 Reinhold, Dietger: Vom Interregnum bis Heinrich VII. In: *Deutsche Geschichte. Band. IV. Von Interregnum zu Karl IV. 1254–1378*. Hrsg. von Heinrich Pletscha. Gütersloch, 1982. 15–71., 16. (A továbbiakban: Reinhold, 1982.)

20 GS. 437.

21 1225-től a mindenkori vysehradi prépost egyben Csehország kancellárja is volt. Hoensch, Jörg. K.: *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert*. München, C. H. Beck, 1987. 93. (A továbbiakban: Hoensch, 1987.)

22 GS. 438.

23 Vancsa, 1905. 491.

vetségi kapcsolat jött létre a két ország között.[24] Béla a keleti végek biztonságának megteremtése után Ausztria felé tekinthetett. 1246. november 15-én a pápához fordult az osztrák tartományok ügyében. Vladiszlav herceg halála után IV. Ince pápa Ausztriára vonatkozó elképzeléseiben a magyar uralkodó is szerepelt. 1247. január 29-én kelt levelében arra buzdította Raspe Henriket, hogy támogassa IV. Béla az osztrák hercegség elfoglalására irányuló törekvéseit, nehogy a terület II. Frigyes német–római császár birtokába jusson.[25] A magyar uralkodó azonban nem tudta azonnal megvalósítani Ausztriára vonatkozó elképzeléseit, mivel királyságát egy újabb tatár betörés réme tartotta rettegésben. Erre utal IV. Ince azon levele, amelyet az előző levél megírásához képest alig egy héttel, február 4-én állított ki. Ebben felszólította a magyar királyt, István esztergomi és Benedek kalocsai érsekeket, hogy a tatároknak vitézül álljanak ellent.[26] A küszöbön álló tatár támadás hatására IV. Béla fiát összeházasította a kun fejedelem leányával,[27] továbbá a szörényi bánság területét a johannita lovagok védelmére bízta.[28]

Mivel IV. Béla késlekedett, Róma más trónörökös után nézett. Hermann badeni őrgróf ausztriai uralmát támogatta, aki feleségül vette Gertúdot.[29] Hermann azonban nem rendelkezett megfelelő katonai haderővel. Találóan jegyzi meg ezzel kapcsolatban az egyik osztrák évkönyv: *„Badeni Hermann Ausztria hercege akart lenni, de nem tudott."*[30] Az őrgrófot leginkább a kisebb nemesi családok támogatták (Habsbach, Preussel), akiknek a segítségével 1249 tavaszán támadást indított az

24 Toru, Senga: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „Tatár-levele". In: *Századok*, 121. (1987) 584–611.

25 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae, 1829–1844. IV. 1. 459. (A továbbiakban: CD.)

26 *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie. (Slovensky Diplomatár.) Tomus II. ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX.* Ad edendum preparavit Richard Marsina. Bratislavae, Editrice Libraria Obzor, MCMLXXXVII. 244. (A továbbiakban: CDES. II.)

27 *„Béla király pedig hallván ezeket a híreket, annyira megrémült és megfélemedett, hogy királlyá választott fiát a kun király leányához adta, és a lakodalmat nemrégiben tartották meg Magyarországon. Ezen a lakodalmon a kunok közül tízen összejőve, megesküdtek szokásuk szerint karddal kettévágott kutyára, hogy a magyarok földjét meg fogják védelmezni, úgy, mint a király hívei, a tatárok és barbár népek ellen."* – IV. Béla tatárokhoz küldött követeinek jelentéséről. Ford.: Györffy György. In. *A tatárjárás emlékezete*. Szerk.: Katona Tamás. Budapest, Európa, 1987. 358.

28 Szentpétery Imre – Borsa Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. kötet.* Budapest, 1923–1987. 853. (A továbbiakban: RA.)

29 Meier, Hermann: Gertrud, Herzogin von Österreich und Steiermark. In: *Zeitschrift des historishen Vereines für Steiermark*. 23. (1927) 5–38., 7. (A továbbiakban: Meier, 1927.)

30 Continuatio Sancrucensis II. .A. 1248. *„Hermannus marchio de Paden voluit esse dux Austrie, sed non valuit."* Gombos F.: Cat. I. 778. (1782. sz.)

egyik legbefolyásosabb család, a Kuenringerek ellen.[31] Bonyolította a helyzetet, hogy II. Frigyes császár a salzburgi érsekség nyílt ellenségeskedéseire válaszul megbízta III. Meinhard görzi grófot, hogy terjessze ki fennhatóságát Fülöp karintiai és stájer birtokaira. Ez érzékenyen érintette volna az salzburgiak jövedelmeit, ugyanis ezek olyan területeket foglaltak magukban, mint a kereskedelmi utak csomópontját jelentő Pettaut, a dénárveréséről híres Friesachot.[32] A görziek tényleges hadmozdulataira azonban csak 1252-ben került csak sor. A salzburgi érsek Badeni Hermann jelölését támogatta, ami azért volt jelentős mert az őrgróf mellé állította Bernát és Ulrich karintiai hercegeket is.[33]

Az állandó belső harcok következtében Ausztria ereje megroppant, s a bajorok – ezt kihasználva – 1250-ben támadást indítottak. Ez év késő tavaszán Lajos, II. Ottó legidősebb fia, elfoglalta Linzet és az Enns-től északra fekvő területet Bajorországhoz csatolta.[34] A központi hatalom megbomlása miatt az osztrák lovagok határmenti betörései állandósultak. Erre utal a magyar uralkodó azon birtokadománya, amelyet Marcel ispán fia Sándor kapott az ország határain fekvő Martony nevű birtokáért cserébe, mivel azt a németek állandó háborúskodásai miatt nem tudta békében birtokolni.[35] A határmenti összetűzések letörésére IV. Béla felprédálta a területet.[36] A betörés teljesen váratlanul érte a mezőn tartózkodó és az aratással foglalkozó lakosságot.[37] A támadásban a kunok is részt vettek, akik – a nyugati beszámolók szerint – vadállati kegyetlenséggel harcoltak.[38] Templomokat

31 Vancsa, 1905. 492.

32 Dopsch, 1978. 474, 478.

33 GS., 438.

34 Chronicon Bavaricum anonymi. A. 1250.: *„Dux Otto per filium suum Ludwicum obtinuit civitatem Lintz et civitatem Anesum cum magna parte ducatus Austriae."* Gombos F.: Cat. I. 521. (1233. sz.); Vö. Kraus, Andreas: *Geschichte Bayerns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* München, C. H. Beck, 1983. 120. (A továbbiakban: Kraus, 1983.)

35 *„...cum terra Alexandri filii Marcelli Comitis, nomine Mortun, in confinio Regni nostri constituta, pro utilitate ipsius confinii admodum necesaria heberetur, et idem Alexander propter continuos insultus Australium eam non posset possidere pacifice et quiete..."* – *Árpádkori Új Okmánytár. I–XII. kötet.* Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest, 1860–1874. II. 223. (146. sz.) (A továbbiakban: ÁÚO.); Vö. RA. 976.

36 *„...propter stragem quam pincerna de Habspach et Preuzlones et complices marchionis de Paden intulerant finibus Ungarie..."* Continuatio Sancrucensis II. Gombos F.: Cat. I. 778. (1782. sz.)

37 Continuatio Sancrucensis II. Gombos F.: Cat. I. 778. (1782. sz.)

38 Chronicon Salisburgense. A. 1250.: *„Rex Ungarie confinia Austrie auxilio Gommanorum usque ad medium terre intrans, plurimam multitudinem Australium in ultionem vastationis terre sue intremit, destructis aliquibus munitionibus."* Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.); Continuatio Annalium Mellicensium. A. 1250.: *„Rex Ungarie Bela cum Cumanis Austriam ingressus,*

gyújtottak fel, asszonyokat, leányokat erőszakoltak meg. Az egyik plébániára bemenekülő több mint négyezer férfi, nő és gyerek vált a harcok áldozatává, papjukkal együtt, aki még feloldozta őket. A Himbergben tartózkodó Preuselek megpróbáltak ellenállni, de alulmaradtak a küzdelemben. Itt tüntette ki magát Ákos nembeli Ernye, aki párviadalban győzte le a himburgi kapitányt.[39] Klasszikus lovagi összecsapásról lehetett szó, mivel Ernye Preuselt mindenki előtt támadta meg, jobb kezében tartott lándzsájának nyelével kiütötte, majd keresztüldöfte. Az osztrákok, miután látták vezérük halálát, visszamenekültek a várba.[40] A kegyetlenségek híre Csehországba is eljutott. Vencel király közbenjárt Ausztriáért, mire Béla visszavonult Magyarországra.

„Drang nach Westen"

Az 1250-es esztendő vége jelentős változást hozott a Babenberg-örökségért folytatott küzdelemben, ugyanis – a hercegnőket leszámítva – minden olyan „szereplő" meghalt, akinek valami jogalapja volt a stájer és osztrák tartományokra. 1250. október 3-án elhalálozott Hermann herceg,[41] majd december 13-án II. Frigyes császárt is utolérte a halál,[42] aki végrendeletében Ausztriát unokájára hagyta.[43] A következő év legelején pedig elhunyt Frigyes császár – VII. Henrik és Margit hercegnő házasságából született – hasonnevű unokája is. A központi hatalom teljes hiánya miatt az egyes tartományi központok megerősödtek. Az osztrák és stájer nemesek magukra maradtak. Választhattak a magyar király, a bajor herceg és a csehek fennhatósága között. IV. Béla és Ottó azonban nem örvendett nagy népszerűségnek, ami érthető volt az 1250-es véres hadjáratok miatt. Várakozással tekin-

magnam stragem hominum fecit, ecclesias, villas per incendium in circuitu montium devastavit." Gombos F.: Cat. I. 755. (1727. sz.); Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi.* Budapest, Zrínyi, 1986. 134. (A továbbiakban: Kristó, 1986.)

39 CD. IV. 2. 92.

40 *„...quo pacto exercitus dicti Preucel territus et confusus terga dedit et multis ex his peremptis, alii fugae praesidio in idem castrum vix se recipere potuerunt";* Breit József: *A magyar nemzet hadtörténelme.* Budapest, Grill Károly, 1930. 20–21. (A továbbiakban: Breit, 1930.); Kis Péter: „A király hű bárója" (Ákos nembeli Ernye pályafutása). In: *Fons*, 2. (1995) 3. sz. 281.

41 A. 1250. *„Hermannus marchio de Paden obiit."* Uo.; A pápai udvarban felmerült annak a gondolata, hogy Hermann halála után Gertrúd férjez menjen Florentius-hoz, Holland-i Vilmos ellenkirály testvéréhez. Meier, 1927. 9.

42 Reinhold, 1982, 16–17.

43 Vancsa, 1905. 492.

tettek ugyanakkor az energikus és fiatal cseh hercegre, Přemysl Ottokárra, a morva őrgrófra.[44]

A fiatal királyfi 1251 őszén jelent meg Felső-Ausztriában. Apja is támogatta, aki valószínűleg könnyű szívvel engedte el fiát. Ottokár ugyanis részt vett egy apja ellen irányuló felkelésben, amelyet a II. Frigyes császárt támogató erők szerveztek. Az ügy előzményéhez hozzátartozik, hogy az olmützi püspöki szék megüresedése miatt nézeteltérés támadt IV. Ince és Vencel király között. A cseh uralkodó a Stauf-párti Konrad von Hildesheimet látta volna szívesen püspökként, míg Róma Bruno von Schaunberget támogatta. Vencel nem kívánt szembeszegülni a Szentszék akaratával, ezért pártfogoltját ejtette. A cseh nemesek egy része azonban inkább a hatalmától megfosztott császár felé hajlott, és elítélték a királyság pápabarát politikáját. Elégedetlenségük összeesküvésben öltött testet. Megnyerték maguknak Ottokárt, akit 1247. december 31-én fiatalabb királyukká választottak.[45]

Mindez a nemesek túlzott megerősödéséhez vezetett volna. IV. Ince Vencel mellé állt, s a kiközösítés hathatós eszközével egyeseket eltántorított. A többség azonban Ottokárt támogatta, ezért Vencel fegyverrel vonult fia ellen, s 1248 novemberében Brüx mellett le is győzte. De a lázadást nem tudta elfojtani, sőt Ottokár jelentősebb területeket csatolt el az ország északi és észak-nyugati részéből. 1249 közepén a királynak sikerült elfognia fiát, akit Praumberg várába záratott. A polgárháborúnak végül Vencel testvére, a klarissza Ágnes vetett véget, s az ő közbenjárására a két fél kibékült.[46] Ottokár pedig megkapta Morvaországot. Badeni Hermann halála után pedig Ausztria elfoglalása lebegett szeme előtt.

A csehek igyekeztek maguknak megnyerni a jelentősebb osztrák nemeseket. Sikerült is szövetséget kötniük Otto von Hardegg-gel és Heinrich von Liechtensteinnel.[47] Ez utóbbi hűbérként megkapta Nickolsburgot. II. Frigyes császár halála után Ottokár számíthatott az osztrák Stauf-párt támogatására is. A cseh királyfi „hatalommegragadásában" rendkívül fontos szerepet játszott V. Albero von Kuenring.[48] 1251. november 21-én Korneuburgban Ottokár támogatására összegyűlt az osztrák nemesség színe java.[49] Decemberben Bécsben találkozott unoka-

44 Hantsch, 1959. 102.; Zöllner, 1998. 89.

45 Hoensch, 1987. 83.

46 Klaniczay Tibor – Klaniczay Gábor: *Szent Margit legendái és stigmái.* Budapest, Argumentum, 1994. 172. (A továbbiakban: Klaniczay, 1994.)

47 Vancsa, 1905. 494.; Weltin, Max: Landesherr und Landherren zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich. In: *Ottakar-Forschungen.* 167. (A továbbiakban: Weltin, 1978.)

48 Rössl, Joachim: Böhmen, Ottokar II. Přemysl und die Herren von Kuenring. In: *Ottokar-Forschungen.* 390. (A továbbiakban: Rössl, 1978.)

49 Vancsa, 1905. 495. – A találkozón a következők vettek részt: von Schaumberg–Wasserberg család, Konrad és Otto von Hardegg, Hadmar von Wert, Otto von Meissau, Konrad von

testvérével, Fülöp salzburgi érsekkel, aki támogatásáról biztosította.[50] Hatalmi igényei érvényesítése végett 1252 februárjában a morva őrgróf feleségül vette Margitot, aki legalább húsz évvel volt idősebb az akkor 22 éves hercegnél.[51]

A magyar uralkodó nem nézte jó szemmel a csehek terjeszkedést. A beavatkozást végül Gertrúd segélykérése váltotta ki, mivel az uralkodásból kiszorult hercegnő a magyar uralkodóhoz fordult pártfogásért. Ez kettős eredményhez vezetett. Egyrészt, a támogatás hivatalossá tétele végett Roman, Danyiil halicsi herceg fia elvette Gertrúdot,[52] másrészt 1252-ben pusztító hadjáratra került sor,[53] amelyben ismét a gyorsan mozgó és kegyetlen kunoké volt a főszerep, akik Ausztriát a Duna völgyén haladva egészen Tullnig prédálták.[54] A támadás kegyetlensége az 1250-es betöréshez hasonlítható, amelyet az évkönyvek szerzői szintén hátborzongva írnak le. A tartomány nem heverte ki a két évvel ezelőtti dúlás következményeit.[55] A katonák sok foglyot ejtettek,[56] számtalan barmot tereltek el.[57] Nem kímélték sem a kolos-

---

Himberg, Otto von Perchtoldsdorf, Heinrich von Kreuzenstein, Wolker von Poran, Konrad von Zäkking, Rudolf von Pottendorf.; Hoensch, 1987. 83.

50 Dopsch, 1978. 480.

51 Continuatio Lambacensis a. 1197-1348. Pars annalium Austriae A. 1251.: *„Margareta soror ducis Friderici quondam Swevie regina Otacharo regi Boemie copulatur, et per hoc ipse princeps Austrie et Stirie nominatur."* Gombos F.: Cat. I. 773. (1770. sz.); Hantsch, 1959. 102.; Zöllner, 1998. 89.

52 Annales Praedictarum Vindobonensium. A. 1252.: *„Domina Gertrudis relicta Hermanni ducis duxit postmodum quendam Ruthenum..."* Gombos F.: Cat. I. 182. (426. sz.); Chronicon Austriacum anonymi. A. 1252.: *„Ducissa de Medlich accepit maritum regem Ruscie, in contumeliam amite sue ducisse Austrie."* Gombos F.: Cat. I. 507. (1215. sz.); Meier, 1927. 10.

53 Chronicon Salisburgense. A. 1252.: *„Rex Ungarie [...] cum maximo exercitu Ungarorum et Cumanorum Austriam intravit; multas ibi cedes hominum exercens, predas maximas hominum et peccorum abegit."* Gombos F.: Cat. I. 678 (1490. sz.); Continuatio Annalium Mellicensium. A. 1252.: *„Rex Ungarie Austriam cum Cumanis ingreditur, incendiis, rapinis ac cede hominum hostiliter ipsam depopulando."* Gombos F.: Cat. I. 755. (1727. sz.)

54 Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon ab anno Christi 928 ad annum 1386. A. 1252. *„Ungari vastaverunt Austriam usque Tullnam rapina et incendio, nullo resistente."* Gombos F.: Cat. I. 260. (565. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 271. (592. sz.); Chronicon Austriacum anonymi. Gombos F.: Cat. I. 507. (1215. sz.); Continuatio Sancrucensis II. A. 1234–1266. Gombos F.: Cat. I. 778. (1782. sz.); Paltramus seu Vatzo, consul Viennensis: Chronicon Austriacum a primo aere christianae anno ad a. 1301. Gombos F.: Cat. III. 1958. (4164. sz.)

55 Erre utal az a bejegyzés, ami éhínséget említ 1252-ben. Annales canonici Sambiensis. A. 1252. *„Fames invaluit in Austria ita quod modius tritici pro 11 talentis et 40 denarius vendebatur."* Gombos F.: Cat. I. 115. (239. sz.)

56 Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon. A. 1252.: *„Infantes et mulieres ac viros in captivitate duxerunt."* Gombos F.: Cat. I. 260. (565. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 271. (592. sz.)

torokat, sem a templomokat.[58] Stájerország határmenti részein is megfigyelhetők magyar hadmozdulatok, megostromolták a területen található várakat.[59] A gyorsan mozgó könnyűlovas csapatok Morvaországba is átcsaptak.[60] A tartomány megfélemlítése után Béla felvonult a főserеggel. Június 2-án még Pozsonyban tartózkodott,[61] 15-én a Bécs alatti táborban találjuk.[62] Az Ottokár elleni hadjárathoz a dehteri pohárnokok is csatlakoztak teljes fegyverzetben,[63] akik a Jób pécsi püspök vezette seregben harcolhattak.[64] Július 25-én Mariazell esett áldozatul a kunok és a ma-

57 *„...predas maximas hominum et peccorum abegit."* Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268. GOMBOS F.: Cat. I. 678. (1490. sz.)

58 A Mödling piacán álló templomban, amelyet felgyújtottak, 1500 ember lelte halálát. Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon. *„...ecclesiam in Medlich incenderunt, quae est in foro, in qua feruntur periisse 1500 homines"* GOMBOS F.: Cat. I. 260. (565. sz.); ugyanez a bejegyzés található az Anonymi Leobensis Chronicon 1252. événél. GOMBOS F.: Cat. I. 271. (592. sz.); Chronicon Austriacum anonymi. GOMBOS F.: Cat. I. 507. (1215. sz.); Vö. BREIT, 1930. 21., illetve *Handbuch der historischen Stätten Österreich. I. Band. Donauländer und Burgenland.* Hrsg. von Karl LEHNER. Stuttgart, Alfred Körner, 1970. 428. (A továbbiakban: HSÖ. I.); A településnek legalább két temploma volt, amelyek közül az egyik a piacon helyezkedett el. Valószínűleg a mai Szent Ottmar-templom előzménye lehetett.

59 Az oklevelek narratív részében a következő erősségekkel találkozhatunk. Waltersdorf Stájerországban fekszik, Hartbergtől délre, Szombathelytől nyugatra található. *Handbuch der historischen Stätten Österreich. Band. II. Alpenländer mit Südtirol.* Hrsg. von Franz HUTER. Stuttgart, Alfred Körner, 1966. 168., 349–350. (A továbbiakban: HSÖ. II.); *„Korchalach"* települést a mai Kirchschlag in der Buckligen Welttel azonosíthatjuk, ami Bécsújhelytől dél-keletre terül el. HSÖ. I. 349–350.

60 Annales Pragenses. A. 1252.: *„Multitudo Comanorum de finibus Ungariae prorumpens, multa millia christianorum in Moravia peremit, nulli penitus sexui parcens vel aetati. Inter quos multi clericorum perierunt."* GOMBOS F.: Cat. I. 185. (428. sz.); Chronicon Salisburgense. A. 1250.: *„Gumani Moraviam intrantes, incendiis et rapinis eam plurimum vastaverunt, occidendo ett captivando populum innumerabilem."* GOMBOS F.: Cat. I. 678. (1490. sz.); Continuatio Lambacensis A. 1252.: *„Rex Ungarie cum Comanis Moraviam intravit, et eam ferro et igne devastavit."* GOMBOS F.: Cat. I. 773. (1770. sz.) Érdemes összevetni a 25. jegyzetben említett eseményekkel, mivel a morva hadjáratban, az osztrákkal ellentétben a magyarok nem kerülnek említésre.

61 RA. 972. *„Datum [...] Posonium in castris."*

62 RA. 973.

63 Nem érdektelen megfigyelni az eszközöket: *lancea* (lándzsa), *lorica* (páncél), *capellum de ferro* (vassisak), *clipeum* (pajzs), *arcus* (íj), *sagittae* (nyíl). – ÁÚO. VII. 242. (238. sz.); vö. RA. 973.; „Az 1252. évi leírás szóhasználatában nyugatiasabb, talán azt tükrözi, ahogyan az udvar látni szerette volna a hívásra a királyi zászló alá gyülekező vitézeket." VESZPRÉMY László: Páncél és páncélosok említése a krónikákban és oklevelekben. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. (1995) 4. sz. 3.

64 Minderre abból következtethetünk, hogy Jób mester jelentése alapján történt az adománylevél (*„sicut dilecto et fideli nostro Magistro Job Electo et confirmato in Episcopum Quinqueecclesiensem aule nostre Vice-Cancellario referente..."*). Érdekes továbbá az oklevél –

gyarok pusztításainak.[65] A magyar uralkodó számított a bajorok fegyvereire is, de Ottó herceg csapatait a felső-ausztriai haderők feltartóztatták.[66]

A magyarok betörésével közel egyidőben a görzi dinasztiát képviselő III. Meinhard apósával, III. Albert tiroli gróffal betört Stájerországba. Ezzel egy olyan zárt terület létrehozását kívánták elérni, amely magában foglalta volna Görzöt, Tirolt és Felső-Karintiát.[67] Fülöp remek hadvezéri érzékkel válaszolt a kihívásra. Pénzzel és birtokok zálogba adásával biztosította magának a stájer nemesek támogatását, majd a marburgi és wildhausi nemesekkel egyesülve felmentette a Drau völgyében fekvő, Meinhard által körbezárt Sachsenburgot.[68] Az ostromlóknak vissza kellett vonulniuk, a görzi gróf Greifenburg alatt egyesült apósával,[69] ahol Fülöp legyőzte őket. Maga Albert, számos előkelő nemessel a salzburgiak fogságába esett.[70] Az 1252. december 16-án megkötött lieserhofi békével a görz–tiroli hatalmi reményeknek végeszakadt. A salzburgi érsek a végsőgig kihasználta győzelmét. A legyőzötteknek hatalmas hadisarcot, 4900 ezüstmárkát kellett fizetniük, le kellett mondaniuk Windisch-Matrei[71] és Mittersill[72] követeléséről, illetve át kellett adniuk Virgen várát.[73] A béke biztosítása végett Fülöp túszként magával vitte Meinhard két fiát.[74]

A morva őrgróf nem bocsátkozott harcba, hanem visszavonult a cseh határokon belülre. IV. Béla egyértelműen az osztrák területek elfoglalására törekedett. Ez megmutatkozik a krónikák szóhasználatában is. Az 1250-es hadjárattól eltérően az 1252-es leírásánál megemlítik, hogy Béla a területet magának akarta meg-

---

az eddiektől eltérő – megfogalmazása a vitézség vonatkozásában, mivel Budul és Damján nem konkrét hadi cselekményben vettek részt, hanem a hadjáratban magukat hasznosnak mutatták (*„in dicto exercitu se nobis utiliter ostenderunt"*).

65 Auctarium Mariacellense. A. 1250. *„In die sancti Iacobi combustum est claustrum Celle sancte Marie a Komanis et Ungaris."* Gombos F.: Cat. I. 314. (716. sz.)

66 Ezt az Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses az 1253-as évnél említi, de az előző évre vonatkoztatva. A. 1253. *„Otto dux Bavariae [...] sicut priori anno, cum valido exercitu Cumanorum et Ungarorum Austriam et Moraviam intraverat, a munitionibus et militibus superioris Austriae praepeditur."* Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.)

67 Dopsch, 1978. 481.

68 HSÖ. II. 275.

69 HSÖ. II. 219–220.

70 Dopsch, 1978. 481.; GS. 438.; Zöllner, 1998. 98–99.

71 HSÖ. II. 490. – Tirol

72 HSÖ. II. 358. – Fontos átkelőhely mellett fekszik. Vára a Thurn-hágót védte, amely az egyetlen kijárat volt Kitzbühel felé.

73 HSÖ. II. 487. – Tirol. Közelében fontos réz, ezüst és ólomlelőhelyek találhatók.

74 Dopsch, 1978. 481.; GS. 439.; Zöllner, 1998. 98–99.

szerezni.[75] Ezt szolgálta Roman és Gertrúd házassága.[76] A fegyverek hatására az osztrák nemesség látszólag meghódolt, de a halicsi herceg nem tudta uralmát stabilizálni. A magyar uralkodónak azonban nem volt annyi ereje, hogy komoly katonai kontingenst tudjon az ország nyugati határain túl állomásoztatni. Amint a magyar haderő kivonult Ausztriából, Ottokár megkezdte Gertrúd és Roman királyságának visszafoglalását. Az őrgróf maga mögött tudhatta a jelentős felső-ausztriai városok (Wels, Steyr, Linz) támogatását.[77] Miveł a rutén herceg a magyaroktól nem kapott segítséget,[78] az 1252–53-as év fordulóján elhagyta feleségét és visszatért hazájába.[79] Az osztrák főnemesek *(ministeriales)* között érdekes „vándorlás" figyelhető meg. Amint megjelent IV. Béla hadereje a tartományban, a főurakat Gertrúd környezetében találjuk. De ez a tartózkodás csak addig tartott, amíg magyar katonák Ausztriában állomásoztak.[80] Roman eltávozása után Ottokár az egyik legjelentősebb osztrák nemesi család támogatásával megerősítette fennhatóságát Alsó- és Felső-Ausztriában, a városok és várak – semmiféle ellenállást nem tanúsítva – önként meghódoltak.[81]

75 Chronicon Garstense. A. 1252.: *„Bela rex Hungarie consilium et auxilium tulit, […] ut […] ipse rex ducatus Austrie et Styrie sibi posset iustius vendicare."* Gombos F.: Cat. I. 560. (1345. sz.); Chronicon Salisburgense. A. 1252.: *„Rex Ungarie Austriam et Stiriam sibi volens vendicare."* Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.)

76 A Chronicon Garstense Romant *„rex Ruscie"*-nek mondja. Gombos F.: Cat. I. 560. (1345. sz.)

77 Weltin, 1978. 171.

78 Annales Praedictarum Vindobonensium A. 1252.: „[Roman] *qui dum proficere non posset, reversus ad partes suas uxore sua relicta minus honeste."* Gombos F.: Cat. I. 282. (426. sz.); Chronicon Garstense. A. 1252.: *„…idem rex Ruscie statim auxilio regis Hungariae destitutus."* Gombos F.: Cat. I. 560. (1345. sz.)

79 A krónikák mind a két év eseményeinél említik az eltávozást. Annales Praedictarum Vindobonensium, Chronicon Garstense. A. 1252.; Anonymi Leobensis Chronicon. A. 1253.: *„Eodem anno rex Rusciae, relicta uxore, rediit ad propria."* Gombos F.: Cat. I. 271. (592. sz.); Chronicon Austriacum anonymi. A. 1253.: *„Rex Ruscie relicta uxore, rediit in terram suam."* Gombos F.: Cat. I. 507. (1215. sz.)

80 Otto von Maissau 1251-ben Korneuburgban van, 1252 februárjában Gertrúd udvarában, 1253 augusztusában ellenben Olmüztben találjuk. Otto von Hardegg 1252 elején még Hainburgban tartozkodik (Gertrúd), az év végén azonban már Prágában van. Ugyanez figyelhető meg Heinrich von Haßbach esetében is. Weltin, 1978. 179.

81 Chronicon Garstense. A. 1252.: *„…cum Premizlaus dictus Otakarus filius regis Boemie terram Austrie occupasset et per consilium et auxilium Alberonis de Chunringe, in inferioribus et superioribus eiusdem terre partibus iam regnaret. Ita enim sapienter et blande muneribus et proissis nobiles inclinavit, quod civitates et castra sine armorum strepitu dediderunt se illi, ut non esset angulus qui eius dominium aliquater recusaret."* Gombos F.: Cat. I. 560. (1245. sz.); Rössl, 1978. 391.

Ez az 1252-es hadjárat a Magyar Királyság számára nem vezetett eredményre, mivel a halicsi herceg nem tudta uralmát kiépíteni. A tartományokat a magyar politika megfélemlítéssel igyekezett jobb belátásra bírni. Ez a kunok feladata volt, akik – ha a nyugati krónikák közléseit csak részben fogadnánk is el – ezt tökéletesen végrehajtották. Előszeretettel gyilkolták meg a papokat, rombolták le a templomokat, kolostorokat. (Nem szabad elfelejtenünk, hogy ilyen rémtetteket alig egy évtizede Magyarország középső részén is hasonló módszereséggel követtek el.) Mindezt a gazdag zsákmány reményében, mivel egy-egy monostor, illetve plébánia kegytárgyai jelentős értéket képviseltek. Jóllehet az 1250-es és az 1252-es hadjáratok módszereikben nem különböztek egymástól, mégis más-más célt szolgáltak. Azonban ez utóbbi hadjárat sem volt képes megakadályozni Ottokárt abban, hogy Ausztrián túl Stájerország egy részét is elfoglalja.[82] 1252. szeptember 30-án az őrgróf megvásárolta Steyr várát, így biztosította az Enns völgy fölötti hatalmat.[83]

A következő esztendő minden eddiginél nagyobb háborút hozott. A konfliktus cseh–magyar összecsapássá szélesedett ki. 1253 márciusában Fülöp salzburgi érsek, Vencel király és Ottokár osztrák herceg Prágában találkoztak, ahol szövetséget kötöttek a magyarok ellen.[84] Erre szükség is volt, mivel ez év nyarán IV. Béla komoly haderőket felvonultatva, összehangolt támadást vezetett Morvaország ellen, ugyanis a magyar király több frontot nyitva kívánta ellenfelét meggyengíteni. A bajorok azonban – az előző évhez hasonlóan – nem voltak képesek betörni Felső–Ausztriába, aminek következtében Henrik, Ottó fia csak nagy kerülővel tudott a magyarokhoz csatlakozni.[85] A több hadoszlopból álló magyar és kun haderő mélyen behatolt Morvaországba, sőt már-már Prágát fenyegették. Vencel király megtette a szükséges lépéseket: a város és a vár falait megerősíttette, és élelemkészleteket gyűjtetett össze.[86] A magyar uralkodó számíthatott a lengyelek és az oroszok haderejére is,

82 Chronicon Osterhoviense. A. 1253.: *„Nam priori anno domnus Premizzel, qui et Otakcherus, Austriam et Stiriam sibi attraxerat."* Gombos F.: Cat. I. 590. (1445. sz.)

83 Vancsa, 1905. 499.; HSÖ. I. 118.

84 Dopsch, 1978. 481.

85 Chronicon Bavaricum anonymi. A. 1253.: *„Eo tempore Heinricus filius Ottonis ducis ad socerum suum regem Ungariae per vallem Tridentinam vadit, in auxilium soceri..."* Gombos F.: Cat. I. 521. (1233. sz.); Chronicon Osterhoviense. *„Heinricus filius Ottonis ducis Bawarie auxilio Meinhardi comitis Goricie et Oetzlini nobilis de Tervisio, per vallem Tridentinam vadit in Ungariam ad socerum suum Belam regem."* Gombos F.: Cat. I. 590–591. (1445. sz.); Hermannus Altahensis abbas. Gombos F.: Cat. II. 1148. (2772. sz.); Breit, 1930. 24.; Pauler, 1899. 221–223.

86 Pribico sive Pribislav sive Przibico Pulkava de Tradenina: Chronica Boemorum. A. 1253.: *„Eodem anno timor magnus est super Boemos irruit propter potenciam Cumanorum et aliorum confluencium, quorum impetum rex Wenceslaus perveniens fecit civitatem Pragensem muris firmari*

mivel kérésére csatlakozott hozzá veje, Szemérmes Boleszláv és Danyiil orosz herceg, akik az észak-morvaországi Troppau irányába indultak.[87] Egy esetleges cseh ellentámadás megakadályozására Trencsén környékén hagyta másik vejét, Rosztiszláv macsói bánt.[88]

A kunok egészen Olmützig törtek előre, és a város környékét teljesen elpusztították.[89] A település ostromára is sor kerülhetett, de ezzel nem értek el eredményt, ugyanis a város kapitánya, egy sternbergi nemes a várból kitörve halálosan megsebesítette a kunok vezérét.[90] A kunok látván vezetőjük pusztulását felhagytak Olmütz elfoglalásának tervével. Magyarok is harcoltak a város alatt.[91] Más erősségek sem kerülték el a magyarok támadásait. Ezek ostroma azonban számos veszteségekkel járt. A morva hadjárat a már ismertetett osztrákokéhoz hasonló kegyetlenséggel zajlott. A fogságba esettek száma változatlanul nagy volt,[92] egy részüket Béla szövetségesei, Boleszláv és Danyiil hurcolták el.[93] A kunok töretlenül pusztí-

---

nec non monasterium Cruciferorum cum alba cruce in pede pontis Pragensis manencium expensas colligens in vino, melle, victualibus et frumento, muniens castrum Pragense contra impetum infedelium predictorum." Gombos F.: Cat. III. 1998. (4298. sz.)

87 Matthias Miechovius Chronica Polonorum. „*Boleslaus pudicus ad petitionem Belae regis Hungariae soceri sui cum gentibus pedestrium et equestrium in suo comitatu habens Danielem ducem Russiae cum auxiliis Ruthenorum, anno Domini 1253, Moraviam et disctrictum Opaviensis intravit.*" Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.)

88 CDES. II. 445. (638. sz.)

89 Annales Pragenses. Pars I. A. 1196–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis A. 1253.: „*Chomani erumpentes de Ungaria, seu alii latrunculi cum eisdem 7. Kal. Iulii* [jún. 25.] *multa millia christianorum occiderunt in Moravia circa Olomucz, infinitique sunt submersi fugientes a facie eorum.*" Gombos F.: Cat. I. 185–186. (428. sz.); „*...circa Olmuz maximam multitudinem hominum occiderunt.*" Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.: Cat. I. 533. (1246. sz.)

90 „...[Tartari] *dum ibidem ante Olmucz civitatem advenissent, quidam nobilis de Sternberg, pro tunc capitaneus civitatis eiusdem, de civitate progrediens, similiter impetum fecit in eos viriliter et eorum capithaneum, laethaliter vulnerans, interfecit.*" Chronicon Bohemiae. Gombos F.: Cat. I. 533. (1246. sz.)

91 Itt kapott öt sebet Sándor, a későbbi szörényi bán. „*Ceterum sub castro Olmuch in nostro exercitu viriliter se habuit et potenter, ubi quinque wlnera letifera in se excepit manu adversa, pro Regni utilitate et Corone.*" – ÁÚO. VIII. 196. (133. sz.) Vö. RA. 1885. Az *in nostro exercitu* kifejezés felveti annak lehetőségét, hogy István ifjabb király is a város alatt volt.

92 „*Rex etiam Ungariae eodem tempore superveniens cum infinita multitudine suorum et aliarum nationum, multa damna intulit Moraviae, quosdam occidens gladio, quosdam captivans misit in exilium, nulli sexui vel aetati parcens, fere totam Moraviam rapinis et incendiis vastavit.*" Annales Pragenses. Gombos F.: Cat. I. 186. (428. sz.)

93 „*Boleslaus pudicus [...] et [Daniel dux Russiae] cum multitudine captivorum in Poloniam rediit, et Rutheni in Russiam.*" Matthias Miechovius. Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.)

tották el az egyházakat, gyalázták meg az oltáriszentséget és törték össze az oltárokat. Ottokár azonban kerülte a nyílt összecsapást. Erre utal, hogy a forrásokban nem találkozunk mezei ütközet említésével. Ütőképes hadtestek maradtak a cseh–morva oldalon, amelyek ellentámadást indítottak. Béla jól döntött tehát, amikor hátrahagyta Rosztiszlávot, mivel a rohamot ő és a trencséni várjobbágyok – ez utóbbiak életük és súlyos sebesülések árán – fogták fel és verték vissza.[94]

Nehezebb kérdés annak megállapítása, hogy a morvák elleni hadjárattal egyidőben vagy inkább azután indított-e a Magyar Királyság támadást Ausztria, illetve Stájerország ellen. Néhány krónika említi a küzdelmeket,[95] a magyar oklevelek narrációiból azonban nem könnyű pontos időrendet felállítani. Péter ispán fia Edeuch,[96] illetve Dénes fia Herrandus számára kiállított adománylevelekben egymás után olvashatunk az ausztriai, stájerországi és morvaországi összecsapásokról.[97] Ezt magyarázhatjuk azzal, hogy 1250-es vagy 1252-es osztrák és stájer harcok után az 1253-as Morvaország elleni hadmozdulatokban is kivették részüket. Lőrinc, a későbbi országbíró adománylevelének eseménytörténetével már komolyabb problémák vannak.[98] Ebből ugyanis az derül ki, hogy az Olmütz alatti harcok befelyezése után számos vár, Parduch, Karchalag és Zrinhous ostromából is kivette részét. Karchalag említése azért érdekes, mivel Lőrinc mester oklevelén kívül még két olyan narrációt találunk, amelyek közvetlenül a cseh küzdelmek után az említett vár ostromát taglalják. Az egyik Herrandusé, aki Peno várának megtartása után a Kirchschlag elleni rohamban bátran harcolt.[99] A másik Mikud báné, aki a Minen

94 *„...cum regnum Moravie domino concedente omni nostro cum exercitu fuissemus ingressi et dictos Premysl et Nosk cum karissimo genero nostro domino Rozyslao pro observacione castri predicti et confini in eodem comitatu dimisissemus, ipsi pro nobis coram oculis ipsius Rocizlay prelium gesserunt gloriosum et unus eorum, silicet Nosk ibidem fuit interemptus, Premysl vero cum predicto nostro genero ad nos rediit graviter vulneratus, unum militem cum armis nobis captivatum presentando."* – CDES. II. 446. (638. sz.)

95 Chronicon Bavaricum anonymi. Gombos F.: Cat. I. 521. (1233. sz.); Chronicon Salisburgense. Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.); Continuatio Annalium Mellicensium. Gombos F.: Cat. I. 755. (1727. sz.)

96 Edeuch a királyi ifjak közé tartozott *(fidelis iuvenis noster)*, a tatárjárás idején követte urát a tengerpartra. Ausztriában, Stájerországban és Morvaországban több vár ostrománál harcolt *(in expugnacione castrorum in Austria, Stiria et Moravia seu alias nobis in fervore fidelitatis exhibuit)* – CDES. II. 320. (461. sz.) Vö. RA. 1024.

97 *„...Herrandi filii Dyonisii [...] fidelitatis opera attendentes, que nobis et corone immo toti regno, in Austria, Stiria et Moravia exhibuit indefesse, variis se bellorum discriminibus viriliter opponendo..."* – *Hazai oklevéltár 1234–1536.* Szerk.: Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1879. 27. (21. sz.)

98 CD. IV. 3. 198–199. – Vö. RA. 1403.

99 Szabó Dezső: Két Árpád-kori oklevél. In: *Századok*, 90. (1906) 628.

alatt szerzett sebek ellenére ebben a ostromban is részt vett, olyannyira, hogy jobb lábát egy lehajított kő eltörte, bal lábát pedig lándzsa szúrta át.[100] Nem lehetetlen, hogy a cseh hadjárat után, a harcosok tovább vonulva Ausztria várait is megtámadták. Ezt talán Mikud bán adománylevelének azon megjegyzése támasztja alá, mely Kirchschlagot a cseh király várának mondja.[101]

Az 1253-as általános támadás sem hozta meg a kívánt eredményt. Néhány vár elfoglalásával csak részleges magyar sikerek születtek, mivel a cseh hadvezetés kerülte a nyílt összecsapást. A gyors mozgású kun csapatok keresztül-kasul bejárták Morvaországot, rettegéssel töltve el a területet. A megerősített Olmütz-cel azonban nem tudtak mit kezdeni. Kirchschlag példája is jól mutatja az erőviszonyokat. Ha helyes a kronológiánk, akkor az 1252-es sikeres ostrom után az erősség ismét Ottokár birtokába jutott. Ezért volt szükség az újabb támadásra a Magyar Királyság részéről.

Az egyre elhúzódó harcok nyugtalanságot okoztak a pápai udvarban. IV. Ince pápa 1253. július 1-jén – amikor a magyar és kun csapatok már Morvaország közepét pusztították – békefelhívást intézett Assisiből a harcoló felek irányába.[102] Rómába is eljutott a kegyetlenkedések híre. A Szentszék, hogy a keresztény lakosság további pusztulását megakadályozza, kérte a harcok azonnali beszüntetését és a béketárgyalások megkezdést. Ez utóbbi előmozdítása végett gyóntatóját, Velascust, akit felruházott a kiközösítés fegyverével, a háborúzó felekhez küldte.[103]

A pápai követ sikeresen közvetített a csehek és a magyarok között. Přemysl Ottokár immár Csehország uralkodójaként vett részt a tárgyalásokon, mivel apja, Vencel 1253. szeptember 22-én meghalt.[104] Nem elképzelhetetlen, hogy a béke fejében kérte a Szentszéket Margittal való házasságának feloldására, mivel a frigyből

100 *„...homines dicti regis Boemorum in expugnatione ipsius castri dextrum pedem praedicti Mikud bani cum lapideo ictu confregerunt, et sinistrum crus eiusdem cum lancea transfixerunt"* – CD. V. 2. 495. Vö. RA. 1666., illetve 2964.

101 Nehezíti a helyzetet, hogy az oklevelek mind késői kiadásúak. Herrandus 1262. szeptember 11-én, Lőrinc 1264. április 13-i kelettel jutott adományaihoz. Mikud bán tettei csak egy 1279-es IV. László által átírt oklevélben maradtak fenn. PAULER, 1899. 218. szerint ezek a harcok 1250-ben történtek.

102 CDES. II. 300. (429. sz.)

103 Vö. Annales Pragenses. Pars I. A. 1253.: *„Interea legatus domini papae superveniens ad regem Ungariea, compescuit eum et ad propria redire coegit."* GOMBOS F.: Cat. I. 186. (428. sz.)

104 Anonymi Leobensis Chronicon A. 1253. *„Obiit Wenczeslaus rex Bohemiae, pater Otakeri."* GOMBOS F.: Cat. I. 271. (592. sz.); Chronicon Colmariense ab a. 1218–1304. A. 1253.: *„Mortuo rege [Wenzeslao I.] Boemie, filius [Ottokarus II.] regnum occupat."* GOMBOS F.: Cat. I. 545. (1290. sz.); Chronicon Bohemiae. A. 1253.: *„Eodem etiam tempore rex Wenceslaus mortuus est X. cal. Octobr. anno regni sui XXIV."* GOMBOS F.: Cat. I. 533. (1246. sz.)

nem született gyermek.[105] A magyar oldalon a békére való hajlandóság összefüggésben állhatott az esztergomi érsekség problémájával. IV. Béla és IV. Ince ugyanis e kérdésben eltérő álláspontot képviseltek. Az ügy előzményéhez hozzátartozik, hogy Báncsa Istvánt, aki IV. Béla kedvelt híve volt, de egyúttal a pápai udvar különös kegyét is bírta, IV. Ince pápa 1252 október-novemberében Rómába hívta, kinevezte bíborossá és a prenestei egyház püspökévé.[106] Béla beletörődött volna István eltávozásába, mivel Benedek, a kalocsai érsek személyében megvolt jelöltje az esztergomi érseki székbe.[107] Báncsa István azonban nem akart lemondani hazai javadalmáról,[108] ezért kieszközölte, hogy a pápa tartsa meg az esztergomi érsekség adminisztrátoraként. IV. Béla kancelláriája kiváló jogászi fogásokkal elemezte az esztergomi érseknek a Magyar Királyságban betöltött szerepét.[109] A Szentszék végül engedett a nyomásnak, és 1254. február 25-én IV. Ince kinevezte Benedeket az esztergomi érseki székbe.

A pápaság megfelelő lépései után az események már gyorsan haladtak. Ami a követjárásokat és a béketárgyalásokat illeti, érdekes kettősség figyelhető meg. Egyrészt megindult a közeledés a magyar és a cseh uralkodó között, másrészt IV. Ince is – a már ismertetetteken túl – újabb lépéseket tett a megegyezés irányában. Ezért 1254. április 2-án kelt levelében kérte a magyar, a cseh, az osztrák, a stájer és a morva fő- és alsópapságot, hogy Bernát választott nápolyi püspököt tisztelettel fogadják.[110] A levél keltétől számított egy napra, április 3-án azonban Budán előzetes megegyezés született a magyar és a cseh uralkodó megbízottai között.[111] IV. Bélát Benedek kalocsai érsek,[112] Roland nádor és pozsonyi ispán, Gút-Keled nembeli István szlavón herceg, Csák tárnokmester és soproni ispán képviselték. A cseh

105 Chronicon Colmariense ab a. 1218-1304. A. 1253.: „*Rex dispensationem obtinuit a papa, ut matrimonium contraheret cum sorore Margaretha, regina quondam Theutoniae. Cum liberos ex ea non haberet, peciit ab epistolis licentiam cum alia contraherendi.*" Gombos F.: Cat. I. 545. (1290. sz.)

106 Szűcs Jenő: A kereszténység belső politikuma. IV. Béla király és az egyház. In: *Történelmi Szemle*, 21. (1978) 3. sz. 1978. 168. (A továbbiakban: Szűcs, 1978.); Pauler, 1899. 223.

107 Szűcs, 1978, 169.

108 Az érsekre: Almási Tibor – Koszta László: Báncsa István. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. 1991. (Különszám) 9–18.

109 Szűcs, 1978. 169–171.

110 Gombos F.: Cat. II. 1255–1256. (3089.sz). Vö. Vita Innocentii IV papae auctore Nicolao de Curbio, ord. Min., episcopo Asisinatensi (a. 1247.) A. 1254.: „*Tunc temporis misit papa magistrum Bernardum electum Neapolitanum ad reformandam pacem inter regem Ungariae et regem Boemiae, inter quos durissima guerra erat.*" Gombos F.: Cat. III. 2445. (5013. sz.)

111 CDES II. 306. (441. sz.)

112 Érdekes, hogy ezt a címet használja, februári kinevezése ellenére. Lehet, hogy még nem kapta meg Rómából a palliumot.

oldalon Bruno olmützi püspököt, Wythyco de Nova Domot, Ottho de Messot, Kadold Orphanust és Wykardus de Ternát találhatjuk. Nem tudhatjuk, hogy a pápát képviselte-e Velascus, mivel nevét nem olvashatjuk a résztvevők között. A megállapodás értelmében a magyar uralkodó és örökösei megkapták Stájerországot minden tartozékával együtt. Kijelölték a pontos határokat is. A tartomány Semmering-hegytől délre fekvő részét a Magyar Királyság kapta.[113] Ottokárnak az attól északra elterülő rész és Ausztria jutott.[114] A két király egy közösen megjelölt időpontban és helyen állapodik meg végleg a békeszerződésben. Erre 1254. május 1-jén sor is került[115] Pozsonyban.[116]

A Babenberg-örökségért folytatott küzdelem első szakasza a pozsonyi békével lezárult. A magyar és a cseh uralkodó a hosszú harcokban nem tudtak egymás fölé kerekedni. Az 1250-től tartó állandó háborúskodásban IV. Béla volt a kezdeményező fél, és csapatai állandóan rettegésben tartották a szomszédos államokat. Ebben a szinte önállóan portyázó kunoknak különleges szerepük volt. A cseh uralkodó és a morva őrgróf helyesen mérték fel az erőviszonyokat, nem bocsátkoztak nyílt csatába, csapataik kitértek a magyar seregtestek útjából, illetve a megerősített

113 Vö. Continuatio Annalium Mellicensium ab a. 1124–1273. *„...a monte qui dicitur Semtirich..."* Gombos F.: Cat. I. 755. (1727. sz.); Pauler, 1899. 224.

114 Vö. Anonymi Leobensis Chronicon. *„...quidquid esset de terra Stiriae ultra montem Semernicum, remaneret Bohemo cum tota Austria."* Gombos F.: Cat. I. 271. (592. sz.); Szakáll Zsigmond: *Magyarország nyugati határa 1254-ben.* Budapest, 1908. (A továbbiakban: Szakáll, 1908.)

115 Annales Pragenses. A. 1254. *„Hoc etiam anno Kal. Maii pax reformata est inter regem Ungariae et principem Bohemiae, filium regis Wenceslai."* Gombos F.: Cat. I. 185. (428. sz.) Ez az egy krónika említi az eseményt napra pontosan. Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon [Gombos F.: Cat. I. 260. (565. sz.)], illetve a Chronicon Austriacum anonymi [Gombos F.: Cat. I. 507. (1215. sz.)] 1254-es événél a *„post festum pascae"* meghatározást olvashatjuk. A húsvét április 12-ére esett. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a tárgyalások már rögtön az ünnepek után megkezdődtek (lehet, hogy a két király együtt ünnepelt?), és nagyjából két hétig tartottak. A többi nyugati évkönyv vagy krónika csak az esztendőt jelöli meg. Annales Bohemiae brevissimi annorum. A. 1254.: *„Ottakarus rex Boemie cum Bela rege Ungarie reconciliatur."* Gombos F.: Cat. I. 112. (231. sz.); Annales canonici Sambiensis. A. 1254.: *„Ottokarus dux Austrie concordavit cum Bela rege Ungarie, tradens ei ducatum Stirie."* Gombos F.: Cat. I. 115. (239. sz.); Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. *„Anno vero Domini 1254 inter Przemislaum, filium Wenceslai regis, principem Boemiae et regem Ungariae pax et tranquillitas reformata est."* Gombos F.: Cat. I. 533. (1246. sz.)

116 Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon. A. 1254.: *„Bela rex Ungariae et Ottakerus dux Austriae reconciliantur in Posonio post festum pascae. Ottakerus dux Austriae existens rex Bohemiae assignat Belae regi Ungariae Stiriam."* Gombos F.: Cat. I. 260. (565. sz.). Ugyanez a bejegyzés található Chronicon Austriacum anonymiban. Gombos F.: Cat. I. 507. (1215. sz.).

várakba vonultak vissza. Ezeknek az eredményes megvívása ugyanis – és ez az oklevelekből világosan kiderül – a magyaroknak csak komoly veszteségek árán sikerülhetett. A magyar uralkodó kezdetben hivatkozhatott Gertrúd személyére, de Roman távozásával minden ürügy kihullt a kezéből. A forgatókönyv ezután már igen egyszerűen alakult: Béla felprédálta az osztrák és stájer, illetve morva területeket, majd bevonult és fogadta az elébejövő osztrák és stájer nemesség hódolatát. Ám amint haderejével elhagyta a tartományokat, Ottokár nyomult be. A pozsonyi békeszerződéssel változás állt be, Stájerország déli része magyar fennhatóság alá került.

Magyarok Stájerországban

A Pozsonyban elért megállapodás értelmében megkezdődhetett a magyar uralom kiépítése Stájerországban. Ez azért érdemel különleges figyelmet, mert az Árpád-kor történetében – a kalandozásokat leszámítva – első ízben került sor sikeres nyugati expanzióra. Az eddigi osztrák–magyar összecsapások a határviták és a kölcsönös betörések miatt történtek, azonban tartós foglalásokra nem került sor. A 11–12. századi Magyar Királyság kelet felé törekedett határainak kitolásával: erre Halics szolgáltatja a legjobb példát. Stájerország okkupációjával tehát az eddigiektől merőben eltérő helyzet jött létre.

Több nyugati forrás is egybehangzóan állítja – igaz, az 1255-ös évnél –, hogy a stájer nemesek kérésére Henrik bajor herceg kívánta megszerezni a tartományt, beszélt apósával, aki ebbe nem egyezett bele.[117] A csalódott vő Fülöp salzburgi érsek segítségével hazatért Bajorországba.[118] 1254. július 26-án pedig már a salzburgi érsekséggel tárgyalt. Kiegyezett a Spanheimekkel és rögzítették a bajor–salzburgi határt.[119] A magyarok megjelenése súlyosan sértette Fülöp és az érsekség érdekeit. A hercegfi ugyanis rengeteg pénzzel és sok energiával kiépítette hatalmi bázisát az Enns felső völgyében, ami a Mandling-hágótól a Schober-hágóig terjedő területet foglalta magában.[120] Az érsek vásárlással megszerezte Wolkenstein várát,[121]

117 Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. A. 1255.: *„Nobiles Stirienses Heinricum ducem Bawariae invitant, ut super eos accipiat principatum. Qui consulens socerum suum Belam regem Ungariae, verbis persuasoriis missus est ad propria remeare."* Gombos F.: Cat. I. 272. (592. sz.)

118 Chronicon Osterhoviense. A. 1254. *„Heinricus dux Bawarie auxilio domni Phylippi Saltzpurgensis electi, de Ungaria revertitur."* Gombos F.: Cat. I. 591. (1445. sz.). – Vö. Dopsch, 1978. 482.; Kraus, 1983. 121.

119 Dopsch, 1978. 482.

120 Dopsch, 1978. 480.

121 HSÖ. II. 174.

az Aussee-nél pedig megalapította Pflindsberg erősségét.[122] Ebbe a koncepcióba beleilleszkedett az, hogy a rottenmanni vámot magához ragadta.[123] Mindezek a javadalmak az 1254-es pozsonyi békével kikerültek az érsekség fennhatósága alól.[124]

A stájer tartomány igazgatását IV. Béla király Gút-Keled nembeli István horvát–szlavón bánra bízta,[125] aki 1254. szeptember 10-én Feldkirchenben tartózkodott. Itt adta ki első oklevelét, amelyben a stájer kapitány címet használja.[126] Úgy tűnik, István megjelenése nem jelentett radikális változást a tartomány közigazgatásában. A méltóságsorban ugyanis olvashatunk tartományi bíróról, és Stájerország írnokáról.[127] Máshol Stájerország marsalljával találkozunk, aki a magyar király és a bán parancsára cselekszik.[128] A „zágrábi herceg" – a közép- és dél-stájer nemeseken túl – az egyháziak támogatását is igyekezett megnyerni.[129] 1255-ben megerősíti a Szent Lambert-kolostor Lipót által tett adományait.[130] A garsteni kolostor kórházát Lipót és Frigyes herceghez hasonlóan ő is – a IV. Béla és a maga nevében – kiváltságokban részesítette.[131] 1257. július 19-én Grazban a stanzi egyház birtokainak határait foglalta írásba.[132]

A stájerországi magyar hatalom – akarata ellenére – belebonyolódott a salzburgi érsekségen belül zajló belviszályokba. A viszály IV. Sándor 1255. április 5-én kiadott bullája miatt tört ki, mely szerint minden püspökké választott személyt hat hónapon belül fel kell szentelni. Ellenkező esetben az ezt megtagadókat hat hónap múlva fel kell függeszteni, egy év múlva pedig letettnek kell nyilvánítani.[133] Ez súlyosan

122 HSÖ. II. 121. A stájer Salzkammergut egyetlen jelentős erődítménye.

123 HSÖ. II. 134. Fallal körbevett település, 3 városkapuval.

124 Pferschy, Gerhard: Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In: *Ottokar-Forschungen*. 80. (A továbbiakban: Pferschy, 1978.); Szakáll, 1908. 4.

125 *„...disposita terra per Stephanum ducem Zagrabiae..."* Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 272. (592. sz.); Pauler, 1899. 231.

126 *Urkundenbuch des Herzogtuhms Steiermark*. Bearbeitet von J. v. Zahn. III. Band: 1246–1260. Graz, Verlag des Historischen Vereines für Steiermark, 1903. (A továbbiakban: UHS. III.) 226. (150. sz.)

127 Pferschy, 1978. 78.

128 *„Ad preceptum illustris domini nostri regis Ungarie et mandatum incliti bani capitanei Styrie..."* UHS. III. 239. (162. sz.)

129 Közép-stájer nemesek: Rudolf és Leithold von Stattegg, Wulfing von Hanau, Dietmar és Wigand von Marsenberg; dél-stájer nemesek: Siegfried von Mahrenberg, Heinrich von Rohitsch, Berthold von Treun. Pferschy, 1978. 78.

130 UHS. III. 272-273. (188. sz.)

131 *„...nos eandem advocatiam in domini regis et nostram suscepiumus proteccionem et tutelam."* – UHS. III. 307–308. (219. sz.)

132 UHS. III. 322. (233. sz.)

133 Dopsch, 1978. 482.; GS., 439.; Pauler, 1899. 332.

érintette Spanheimi Fülöpöt, mivel nagyratörő tervei voltak. Nem mondott le ugyanis Karintia megszerzéséről, mivel testvérének, Ulrichnak nem voltak utódai. A krónikás hagyomány szerint a greifenburgi csatában szándékosan vérrel szennyezte be kezét, amely cselekedet révén kizárta magát a felszentelésből.[134] Az érsek tehát semmi hajlandóságot nem mutatott a bulla végrehajtására, aminek következményeként IV. Sándor 1256 elején valóban felfüggesztette hivatalából. Fülöp azonban egyáltalán nem kívánt lemondani Salzburgról, ezért április 4-én védszövetséget kötött testvérével. Ezenfelül számíthatott II. Přemysl Ottokár támogatására is, aki nem kívánt lemondani Stájerországról.[135] A salzburgi urakat hatalmas lovagi tornával és mulatsággal igyekezett magának megnyerni. Ez – a források szerint – 10 000 ezüstmárkába került, és felrótták Fülöpnek, hogy mindezt apja halála idején rendezte. A káptalan bizalma megrendült, felszínre kerültek gyanús pénzügyei is. A választás Ulrich seckaui püspökre esett, aki elfogadta a megbizatást. Ő hajdan II. (Harcias) Frigyes herceg bizalmasa volt, 1241-től protonotariusa, majd 1243-tól patrónusa javaslatára a seckaui püspöki székbe került.[136]

A felfüggesztett érsek cseh és osztrák segédcsapatokkal vonult be az érsekség területére, azaz maga mögött tudhatta Ottokár hatékony támogatását. 1256 decemberében megújította szövetségét a cseh uralkodóval. Ennek értelmében fegyveresen segítette unokatestvérét a bajorok elleni hadjáratban, de 600 katonájával nem tudta megakadályozni Ottokár vereségét 1257 nyarán Mühldorf közelében.[137] A seckaui püspök ezalatt a megválasztásának kieszközlése érdekében komoly költségekbe verte magát. Az összegett a római polgárok biztosították számára, havi tíz százalékos kamattal.[138]

István stájer kapitány nehéz helyzetbe került, mert a stájer nemesek ellenállását, amelyet a csehek és a salzburgiak is támogattak, egyre nehezebben tudta megtörni. Egy lázadó előkelő elleni akciója kudarccal végződött, mire a stájerek fegyvert ragadva elűzték.[139] A magyar uralkodó nem mondott le a gazdag tartomány birtoklásáról. IV. Béla és fia, István sereget gyűjtöttek és betörtek a tartományba. A bevonuló magyar kontingens számíthatott néhány stájer polgár támogatására is.

134 Dopsch, 1978. 482.
135 Dopsch, 1978. 483.
136 GS., 440.
137 Dopsch, 1978. 484.; Hoensch, 1987. 87.; A cseh király táborában a Kuenringereket is megtaláljuk. Rössl, 1978. 393.
138 GS., 440.
139 A lázadó nemesek Berthold von Treun illetve Siegfried von Mahrenberg személyében kereshetjük, akiket ettől az évtől kezdve Ottokár udvarában találunk meg. Pferschy, 1978. 81.

Ezek közé tartozhatott a Marburgban lakó Eburhard,[140] és Löwenbergi Miklós.[141] (Ez utóbbit később Ottokár minden birtokától megfosztotta.) Az ellenállási gócokat – ha veszteségek árán is – sikeresen felszámolták.[142] Sor került a lázadó Sifridus de Maerenberc családi várának az ostromára is.[143] A IV. Béla katonái által körbevett Pettau elfoglalása sem ment könnyen.[144] Végül úgy tűnt, hogy sikerül megszilárdítani a magyar fennhatóságot a stájer területeken.

Így az 1258 nyarán Rómából visszatérő Ulrich, a várat támadó magyar királyoktól kért és kapott kölcsön 3000 márkát, amiért cserébe elzálogosította – az elvileg a salzburgi érsek birtokába tartozó – Pettaut.[145] A pénzből katonákat toborzott, hogy

140 *„consideratis fidelitatum meritis et serviciorum Eburhardi fidelis civis nostri de Marpurg, que domino regi karissimo patri nostro et nobis studuit inviolabiliter observare"* – UHS. III. 362. (272. sz.) – Vö. RA. 1756.

141 *„comes Nicolaus de Leueberk multa servitia et diversa karissimo patri nostro clare recordationis et nobis impendit, cum in Styria fuissemus in fervore fidelitatis approbate et cum translato ipso karissimo patre nostro iure successorio regni gubernaculum asepti fuissemus Deo dante"* – CDCr. V. 639–640. (84. sz.) – Vö. RA. 2220.

142 Kirchberg am Walde vagy an der Raab alatt Dominicus Grecus halálos sebet kapott. *„...in memoriam reducionem effusionem sangunis Greci Dominici..., qui nobis in Styria sub Castro Kynsperg per sagittam vulneratus diem clausit extremam viriliter et laudabiliter dimicando."* – Josephus Koller: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Tomus II.* Posonii, 1782. 246. lábjegyzet. – Vö. RA. 1867.; Mind a két helység ostroma elképzelhető. Kirchberg am Walde Hartbergtől északra, Soprontól nyugatra 50 km-re található. Kirchberg an der Raab, mint neve is mutatja a Rába-völgy védelmére épült. Szentgotthárdtól 40 km-re nyugatra fekszik. HSÖ. II. 89–90.

143 Itt vitézkedett Csapó fia András. *„...cum Andreas filius Chopou abineuntis etatis sue temporibus suorum serviciorum meritis non ultimam laudem optinuerit ubique qui in intritu nostro in terram Stirie subtus castrum Marumberg laudabile nobis exhibuit servicium."* – *Hazai okmánytár* (Codex diplomaticus patrius hungaricus) I–VIII. Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghelyi Dezső. Budapest, 1865–1891. VII. 80. (59. sz.) (A továbbiakban: HO.) – Vö. RA. 1760. Ez minden bizonnyal a lázadó Siegfried erőssége lehetett. Ma Szlovéniában található (Radlje ob Dravi).

144 Erre utalhat a zalai várjobbágyok – sajnos hamis – oklevele, amelyben Ine fiai, István és Márk az említett erősség alatt véghezvitt bátorságára derül fény. *„...sub castro Pethoviensi, quod per theotonicos contra nos detinebatur, strennue dimicassent, letalia vulnera coram nostre maiestatis oculis sustinendo..."* – *Zala vármegye története. Oklevéltár I. (1024–1363)* Szerk.: Nagy Imre – Véghelyi Dezső – Nagy Gyula. Bp., 1886. 37. (28. sz.) – Vö. RA. 1771. Maga a magyar király is ott volt Stájerországban. Ezt támasztja alá IV. Béla 1258. július 4-én *„in castrum circa Petoviam"* kiadott oklevele [RA. 1185.], illetve a Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268 bejegyzése. A. 1258.: „[Rex Ungarie] *qui cum maximo exercitu Marchiam intraverat, et Petoviensem civitatem obsederat propter quosdam ministeriales sibi rebelles...*" Gombos F.: Cat. I. 679. (1490. sz.)

145 Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 273. (592. sz.); Dopsch, 1978. 484.; Pferschy, 1978. 81.

elfoglalja érseki székhelyét.[146] A Luegi-szorost azonban, melyet Fülöp katonáival eltorlaszolt, nem tudta áttörni, ezért kénytelen volt másfelé menni. A végső összecsapásra Altenmarknál került sor. Az „érsek" támogatására Ulrich karintiai herceg is megérkezett. Az egyesült Spanheimek 1258 augusztusában döntő győzelmet arattak a seckaui püspökön.[147] Mivel a magyarok a vesztes oldalon álltak, a vereség következtében újabb családok keresték Ottokár kegyeit.[148]

IV. Béla Stájerországot fiára, Istvánra bízta, aki Pettau központtal kívánta uralmát helyreállítani. Mellette stájer kapitányként megmaradt István horvát–szlavón bán. Udvartartásában megtaláljuk Baas tárnokmestert és zalai ispánt, aki a pettaui kapitányságot is viselte.[149] Az igazságszolgáltatást Miklós udvarbíró és Wyluyngus de Stumperg tartománybíró képviselték.[150] A hatalom megszilárdítása után a fiatal király hozzálátott a tartomány újjászervezéséhez. Nála is kimutatható a szlavón bánnál stéjerországi kapitánysága idején már megfigyelt tendencia, hogy a jelentősebb kolostorokat részesítette adományokban. 1259. május 26-án a reini ciszterci kolostort saját, valamint a király különös pártfogásába vette, megerősítette kiváltságait és szabadságait.[151] Ugyanebben az évben átírta és jóváhagyta II. Frigyes osztrák hercegnek a viktringi ciszterci monostorra vonatkozó adománylevelét.[152]

146 Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268. A. 1258. „*Dominus Ulricus archiepiscopus una cum preposito et episcopo Chymensi a curia reversus, regem Ungarie, qui cum maximo exercitu Marchiam intraverat, et Petoviensem civitatem obsederat propter quosdam ministeriales sibi rebelles, qui prius insultum in suos fecerant sub quadam forma compositionis ab obsidione amovit, eandem civitatem sibi pro quadam summa pecunie sub magnis cautionibus et fideiussionibus obligando. Postmodum assumptis pluribus armatis versus civitatem Salzburch iter arripuit.*" Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.)

147 Gombos F. Cat. III. 2210–2213. (4778. sz.) Thomas Ebendorferus de Haselbach: Chronicon Ausrtiacum. „*Sed quia dux Udalricus occasione suae uxoris Stiriam sibi deberi iudicavit, et quia Philippus frater euisdem iam ad ecclesiam Salisburgensem electus, licet consecrationem distulerit, contra quem Udalricus electus et confirmatus extiterat, ideo praefato archiepiscopo, qui se in partem Ottokari contulerat, gravia dispendia apud Rastatt contra ipsum triumphans intulit.*" Haselbach az Altenmarkból később kialakult Radstadthoz helyezte a csata színhelyét. Vö. Dopsch, 1978. 485; GS., 441.; HSÖ. II. 332.

148 Pferschy, 1978. 81.

149 UHS. III. 356. (267. sz.) – Vö. RA. 1755.

150 Ebben a posztban változás figyelhető meg az 1254-es oklevélhez képest. Akkor még Gotfridus de Mahrpurg töltötte be ezt a tisztséget.

151 „*...ad supplicationem venerabilium fratrum, abbatis et conventus de Runa, ordinis Cysterciensis, Salchpurgensis (!) diocesis in Stiria fidelium nostrorum, abbatem ipsum, conventum, monasterium et omnia bona sua, que in presenti iuste tenent et possident, et que in antea iusto titulo poterunt optinere, sub nostra et regali proteccione recipimus speciali, mandantes.*" – UHS. III. 356. (267. sz.) – Vö. RA. 1755.

152 RA. 1757.

A karthauziak sem kerülték el a stájer herceg figyelmét, ők a Semmering melletti kórházat kapták meg.[153] Stájerország védelme és az Altenmarknál esett csorba kiküszöbölése érdekében István a déli szomszéd, Karintia megregulázására törekedett. Kunokból és magyarokból álló seregével 1258/59-ben betört és nagy pusztításokat vitt végbe.[154] A kunok nem hazudtolták meg önmagukat, így Karintia is megismerhette mindazt, amiben Ausztria 1250, 1252-ben, illetve Morvaország 1253-ban részesült. Felgyújtott kolostorok és templomok, meggyalázott apácák, meggyilkolt papok jelezték a sereg útját.[155] A fogságba esettek száma változatlanul magas volt.[156]

Az Ulrich herceg elleni magyar támadás csak fokozta a magyar fennhatósággal szembeni elégedetlenséget. Ennek oka elég nehezen vehető ki a krónikás irodalomból. Visszatérő téma a stájerek elnyomása,[157] a nemesek háttérbe szorítása,[158] illetve hogy István herceg hazája módjára élt.[159] A nemesek nem akarták

153 RA. 1762.

154 Continuatio Lambacensis a. 1197-1348. Pars annalium Austriae. A. 1259.: *„Tartari Gracoviensem provinciam devasterunt. Stephanus rex Ungarie Karinthiam ferro et inge invasit."* Gombos F.: Cat. I. 773. (1770. sz.); Paltramus seu Vatzo, consul Viennensis: Chronicon Austriacum a primo aere christianae anno ad a. 1301. A. 1259. *„Karinthia vastata per Stephano."* Gombos F.: Cat. III. 4164. (1958. sz.) – Vö. Mályusz Elemér: *Az V. István–kori Gesta*. Budapest, Akadémiai, 1971. 43–46. Megállapítása szerint ezt a karintiai hadjáratot vetítte vissza a 9. század eseményeire Ákos mester. Pauler, 1899. 234.

155 *„...rex Stephanus, ...exercitum infidelium, inhumanorum scilicet hominum Comanorum producens, in gravi et indifferenti strage monachorum, clericorum et simplicium laycorum cum parvulis eorundem, raptu et violatione sanctimonialium et matronarum, et abductione huiusmodi et iuvenum transformendorum in ritum alterum, et conflagratione monasteriorum et aliarum ecclesiarum et magne partis terrae Karinthiae, stupenda nimium flagitia perpatrata perperam perpatravit."* Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 162. (404. sz.)

156 Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon ab anno Christi 928 ad annum 1386. A. 1258.: *„Stephanus iuvenis rex Ungariae Karinthiam incendiis et homicidiis vastavit, et captivos multos in Ungariam secum deduxit."* Gombos F.: Cat. I. 260. (565. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. A. 1259.: *„Isto tempore Stephanus filius Belae regis Hungariae vivente patre intravit Karinthiam manu armata, ipsamque incendiis et rapinis vastavit et multos captivos in Ungariam duxit."* Gombos F.: Cat. I. 272. (592. sz.)

157 *„...stirienses ab Ungaria afflicti..."* Uo.

158 *„...ministeriales de Styria a dominio regis Ungarie recedentes..."* Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268. Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.)

159 Vitus Arnpeckius, presbyter Landishutanus, capellanus Sixti episcopi Frisingensis [ob. a. 1495.]: Chronicon Austriacum a fabulosis nostrae gentis primordiis usque ad tempora Friderici imperatoris III. *„Rex Hungariae filium suum [...] more patriae suae vixit..."* Gombos F.: Cat. III. 2634. (5121. sz.)

mindezeket elviselni ezért Ottokárhoz fordultak,[160] aki az unokatestvére elleni magyar támadásokat az 1254-es béke megszegésének tekintette.[161] Konrad von Hardegg vezetésével 1000 fős csapatot küldött a stájerek támogatására.[162] A sereg egyesült a belső ellenzékkel, és sorozatban vívták vissza a várakat. István herceg kezén csak Pettau és környéke maradt.[163]

Ezzel II. Přemysl Ottokár kezére került a teljes Babenberg örökség. Sikerének több összetevője volt. Egyrészt családi kapcsolatai révén a salzburgi érsek és a karintiai herceg hathatósan támogatta. Másrészt okosan politizálva kerülte a mindent eldöntő összecsapást a Magyar Királysággal, s fokozatosan maga mellé állította a nagy befolyással rendelkező nemesi családokat (Liechtenstein, Hardegg, Kuenring). Döntő lépés volt továbbá a cseh uralkodó részéről közvetlenül az 1254-es béke után megkötött megállapodás amelyben jelentős kiváltságokat biztosított a *ministeriales Austrie* számára.[164] Ebben ígéretett tett egy 12 fős tanácsadó testület létrehozására.[165] A várak építését is a főrangúak hatáskörébe utalta. Ez egyértelműen a középnemesség ellen irányult. A támogatásért tehát a *ministeriales Austrie* benyújtotta a számlát.

Ilyen lépések nem figyelhetők meg Stájerországban a Magyar Királyság képviselői részéről. Nem szorították ugyan háttérbe a stájer közigazgatás és jogszolgáltatás tisztségviselőit, de sem a szlavón bánnak, sem István ifjabb királynak nem sikerült

160 Thomas Ebendorferus de Haselbach theologus: Chronicon Ausrtiacum. *„Stirienses […] ad Ottokarum pro subsidio contra regem Belam et filium Stephanum effligitare coacti sunt."* Gombos F.: Cat. III. 2211. (4778. sz.); Vitus Arnpeckius: Chronicon Austriacum a fabulosis nostrae gentis primordiis usque ad tempora Friderici imperatoris III. *„…barones ducatus […] Othokarum invitarunt pro domino, Hungarum expulerunt…"* Gombos F.: Cat. III. 2634. (4778. sz.)

161 Dopsch, 1978. 485.; Pferschy, 1978. 82.

162 *„…comes Conradus de Hardeck cum mille pugnatoribus ad opem ferendam Stiriensibus advenit."* Thomas Ebendorferus de Haselbach theologus: Chronicon Ausrtiacum. Gombos F.: Cat. III. 2211. (4778. sz.)

163 *„…cum dicto comite de Hardek et quibusdam Australibus et Styriensibus brevi tempore dictum regem Stephanum et Ungaros de ipsa Styria supra opinionem humanam valide eiecerunt, civitate et castra inibi capientes, Petovia tamen castrum, in quo dicti regis Stephani uxor natione Comana, sacramentis tamen fidei initiata, personaliter tunc manebat cum civitate et paucis quibusdam aliis castris ad tempus remanserunt in dicti regis Stephani potestate."* Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 162. (404. sz.); Szűcs, 1993. 85.

164 Weltin, 1978. 177.

165 Itt a legjelentősebb nemesi családok kaptak helyet. Otto von Maissau, Otto von Haslau, Heinrich von Seefeld, Heinrich von Liechtenstein, Heinrich von Lengbach-Kereuzenstein, Albero és Heinrich von Kuenring, Heinrich von Haßbach, Otto és Konrad von Hardegg, Albero von Feldsberg. Weltin, 1978. 179.

a teljes nemességet maguk mellé állítaniuk. A stájerek egy számukra idegen uralom alá kerültek. A tartományba érkező magyarok viselkedése is – a korabeli krónikák szerint – szálka volt a lakosok szemében.[166] A seckaui püspök veresége, illetve István ifjabb király karintiai betörése tovább mélyítette a magyar fennhatósággal szembeni ellenérzést. Így érthető meg, hogy Ottokár miért jelentett kedvezőbb alternatívát.

Összecsapás a Morva mentén

Úgy tűnt, hogy a magyar uralomnak vége szakadt a stájer területeken. A magyar uralkodó azonban nem mondott le a tartományról. A cél megvalósítása viszont nagyfokú óvatosságot igényelt, ugyanis fennállt annak a veszélye, hogy a tatárok megtámadják Magyarországot. A mongol invázió realitását igazolja, hogy a magyar uralkodó 1259. október 14-e előtt ismét Rómához fordult. Levelében felhívta a Szentszék figyelmét: fennáll annak a lehetősége, hogy valamelyik leányát vagy fiát eljegyezze a tatár fejedelem fiával vagy leányával.[167] A magyar uralkodó számított volna egy ezer számszeríjászból *(mille balistariorum)* álló katonai kontingensre is. IV. Sándor hosszú válaszában visszautasította a kérést.[168] Szerencsére a tatár támadás csak rémhír maradt. A mongoloktól visszaérkező követ, Miskoc nembeli Panyit ugyanis a veszély elmúlását jelentette.[169] Ellenben ez csak a Magyar Királyság területére vonatkozott. A lengyel részekre rázúduló tatár hordák, valamint kunokból, oroszokból és poroszokból álló segédcsapataik hatalmas pusztítást okoztak.[170] Az 1253–54-es hadjáratok következtében megroppanó Halics–Volhíniának is katoná-

166 Pauler, 1899. 230.

167 CDES. II. 440–441. (635. sz.)

168 CDES. II. 441–444. (637. sz.)

169 *„...eundem Ponych banum ad eosdem Tartaros transmissimus iterato, ubi virtutem virtutibus comulando, manus illorum contra nos iam ad arma incitatas fidelitatis sue studio et innate probitatis ingenio compescuit..."* – CDCr. V. 569. (19. sz.); ÁÚO. XII. 6–7. (3. sz.); Vö. RA. 1994. Az oklevélben említés történik a tatár követségről is, mivel Panyit küldetése azután történt, hogy *„...per incitacionem vicinorum nostrorum iidem Tartari actus et animos habentes ad bellum preparatos, de eorum ad regnum nostrum intriotu nobis quasdam legaciones premiserunt..."*

170 Annales capituli Posnaniensis. A. 965–1273. A. 1259.: *„...ante festum sancti Andree pro peccatis christianorum intraverunt Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis et aliis gentibus terram Sandomiriensem, ipsam rapinis, infammacionibus, hominum occisionibus enormiter spoliantes."* Gombos F.: Cat. I.: 116. (241. sz.) Ugyanez a bejegyzés található Godyslaw Baszko custos Posnaniensis művében. Gombos F.: Cat. II. 1080. (2569. sz.) Az eseményeket 1260-ra teszi az Annales Sanctae Crucis Polonici. A 1260.: *„Thartari subiugatis Bersabeis [sc. Bissenis], Lithwanis, Rutinis et aliis gentibus, Sandomyrz castrum capiunt."* Gombos F.: Cat. I. 198. (460. sz.)

kat kellett Burundáj rendelkezésére bocsátania.[171] A tatárok november 30-a előtt elérték Sandomierzet és folytatva előrenyomulásukat Krakkó környékét sem kímélték.[172] A város azonban értesülhetett a támadásról, mert sokan menekültek a várba.[173] A pusztító hadak január végén hagyhatták el területeket,[174] Boleszláv feleségével, Kingával apósához menekült.[175]

Amint láthattuk korántsem volt biztonságban az északi határvidék. Panyitnak tehát biztos információi lehettek a tatárok terveit illetően, vagy Béla – számolva egy lehetséges betöréssel – megfelelő haderőt hagyhatott a lengyel–magyar határ védelmére. Mindenestre a magyar hadvezetés megkezdte az előkészületeket az Ottokár elleni hadjáratra. Természetesen felvetődik a kérdés: ki volt a kezdeményező fél? Ha megvizsgáljuk a korabeli írott forrásokat, a következő megállapításokat tehetjük. A beszámolók legkisebb része az összecsapást úgy említi, mint ami az események folyamatából egyértelműen következett, szinte „keletkezett."[176] Néhány krónika a cseh uralkodót tekintette a harcok elindítójának.[177] A legtöbb

171 Font Márta: A Kijevi Rusz. In: Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: *Oroszország története*. Budapest, Maecenas, 1997. 80.; Szűcs, 1993. 85.; Vásáry István: *Az Arany Horda*. Budapest, Kossuth, 1986. 95. (A továbbiakban: Vásáry, 1986.)

172 Continuatio Lambacensis a. 1197–1348. Pars annalium Austriae A. 1259.: „*Tartari Gracoviensem provinciam devasterunt.*" Gombos F.: Cat. I. 773. (1770. sz.); Miechovius, Matthias: Chronica Polonorum a prima pugnatione et ortu Polonorum usque ad annum Christi 1504. „*Ingens Tartarorum exercitus anno Domini 1259 in terram Sandomiriensem advenit; e Sandomiria Tartari in Cracoviam adveniunt...*" Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.); Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Budapest, Balassi, 1996. 23.

173 „*...omnes in arcem Cracoviensem confugerunt...*" Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.); Vásáry, 1986. 95.

174 ti. „*Anno sequenti validus exercitus Tartarorum duobus mensibus integris in Polonia debachatus...*" Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.)

175 „*...dux etenim Boleslaus pudicus cum Kinga coniuge in Hungariam, tantae multitudini resistere nequiens, fugerat.*" Gombos F.: Cat. II. 1605. (3673. sz.)

176 Annales Reinhardsbrunnenses ab a. 530–1338. „*A. 1260. inter Bohemie et Ungarie reges grande bellum oritur.*" Gombos F.: Cat. I. 193. (440. sz.); Chronica S. Petri Erfordensis moderna. „*A. 1259. inter Bohemiae et Ungariae reges grande bellum oritur.*" Gombos F.: Cat. I. 472. (1143. sz.); Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268. A. 1260.: „*Reges Bohemie et Ungarie dissidentes, collecto maximo exercitu alterutrum terras suas vastant...*" Gombos F.: Cat. I. 678. (1490. sz.)

177 Annales Pragenses. Pars I. A. 1196–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis A. 1260.: „*4. Nonas Martii Przemysl princeps terrae, collecta grandi multitudine, processit versus Ungariam ad expeditionem...*" Gombos F.: Cat. I. 186. (428. sz.); Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. A. 1260.: „*Ottakerus rex Bohemiae, dux Austriae, dolens, quod aliquando coactus esset a Bela rege Ungariae relinquere sibi ducatum Styriae, congregato valido exercitus castra metatus est...*" Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.); Cronica Boemorum auctore canonico S. Blasii Brunsvicensis A. 1260.: „*IIII. Non Marcii Primizl duxit exercitum*

történetíró azonban a magyar király, illetve István ifjabb király személyében látta az események mozgatóit.[178] A konfliktus okát pedig „némely föld" birtoklásának kérdése eredményezte (feltűnő, hogy senki sem írta le Stájerország nevét).[179]

Valószínű tehát, hogy inkább a Magyar Királyság szerette volna fegyveresen megoldani a területkérdést. A két csatára készülő fél – a csapatok és a lovak összegyűjtése végett – Keresztelő Szent János ünnepéig fegyverszünetet kötött.[180] A sere-

---

contra Ungaros..." GOMBOS F.: Cat. I. 463. (1094. sz.); Chronicon Osterhoviense A. 1260.: „*Otakcherus rex Bohemie, dux Austrie dolens de perdicione ducatus Stirie, castra movit congregato valido exercitu contra Ungaros...*" GOMBOS F.: Cat. I. 591. (1445. sz.). A krónika szerzője itt kihagyta a magyarok elleni stájer lázadás eseményeit, és úgy állítja be Ottokár hadműveleteit, mintha azok Stájerország visszafoglalása érdekében történtek volna.; Vitus Arnpeckius, presbyter Landishutanus, capellanus Sixti episcopi Frisingensis [ob. a. 1495.]: Chronicon Austriacum a fabulosis nostrae gentis primordiis usque ad tempora Friderici imperatoris III. A. 1260.: „*Othokarus rex Bohemiae, dux Austriae, marchio Moraviae [...] castra metatus est...*" GOMBOS F.: Cat. III. 2635. (5121. sz.)

178 Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. A. 1260.: „*Rex Ungariae proterve regem Bohemiae aggreditur...*" GOMBOS F.: Cat. I. 75. (168. sz.); Annales S. Iustinae Patavini a. 1207–1270. A. 1260.: „*Bela rex Ungarie, viribus totius potentie sue concussis, ad inimicandum contra regem Boemie consanguineum suum magnifice preparavit.*" GOMBOS F.: Cat. 143. (348. sz.); Chronicon Austriacum anonymi ab a. 852–1327. A. 1260.: „*Hoc anno intraverunt Ungari Austriam, et occurrerunt eis quidam de Austria.*" GOMBOS F.: Cat. I. 508. (1215. sz.); Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. A. 1260.: „*Stephanus rex Ungariae, tertius filius regis Bellae, regem Bohemiae Octacharum aggressus fuit...*" GOMBOS F.: Cat. I. 594. (1451. sz.).

179 Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286. „*A. 1260 rex Ungarie pro terris regis Boemie bello agressus...*" GOMBOS F.: Cat. I. 49. (120. sz.); Cornelius Zantfliet, monachus S. Iacobi Leodiensis: Chronicon ab initio mundi usque ad a. 1461. „*A. 1260. rex Hungariae pro quibusdam terris regem Bohemiae impugnare agressus est...*" GOMBOS F.: Cat. I. 796. (1816. sz.); Corpus chronicum Bononiensium. Cronaca Rampona. Ab initio mundi usque ad a. 1350. „*A. 1260. rex Ungarie pro terris regem Boemie bello agreditur...*" GOMBOS F.: Cat. I. 799. (1818. sz.); Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum: Chronicon ab a. 1176–1314. „*De victoria Bohemorum ex Hungaris. Rex Hungariae anno Domini 1260 pro quibusdam terris regem Bohemiae est aggressus...*" GOMBOS F.: Cat. II. 944. (2317. sz.); Hermannus Cornerus fr. ordinis Praedictorum Lubecae [ob. c. a. 1437.]: Chronica novella usque ad a. 1435. deducta. „*A. 1260. Belo rex Ungariae, secundum Egghardum, propter terras quasdam Odakerum regem Bohemiae bello aggreditur...*" GOMBOS F.: Cat. II. 1162. (2777. sz.); Liber sive Cronica regiminum civitatis Paduae. A. 1260.: „*Et rex Ungariae pro terminis regem Bohemiae bello est agressus...*" GOMBOS F.: Cat. II. 1465. (3501. sz.); Martinus Oppaviensis sive Martinus Polonus [ob. a. 1278.], poenitentiarius et capellanus papalis, magister theologiae, a. 1278 archiepiscopus Gnesniensis a papa Nicolao III creatus: Chronicon pontificum et imperatorum ab a. 1–1277. „*A.D. 1260. Rex Ungarie pro terris regem Bohemie bello aggreditur...*" GOMBOS F.: Cat. II. 1575. (3638. sz.)

180 „*cum ex utraque parte necessaria exercitibus deessent, praesertim pro equis coacti sunt principes*

gek ezalatt felvonulhattak a Morva folyó partjára. Ottokár március 4-én indulhatott el a magyarok ellen.[181] Ami a két sereg létszámát illeti, igen eltérő adatokkal találkozunk. A nyilvánvalóan túlzó számok – különösen a késői krónikákban – a küzdelem gigászi voltát igyekezték igazolni, mivel egy olyan ütközetről volt szó, mely jelentősen meghatározta Közép-Európa történetét. Ottokár seregét általában százezer főre becsülték a kortársak, bár ennél nagyobb számmal is találkozunk.[182] A magyar hadsereget illetően erősen megoszlanak forrásaink adatai. Egynémely beszámoló a magyar sereget irreálisan túlbecsülte. Nem ritka a több mint 250 000 fő emlegetése sem,[183] de olvashatunk a csehekével megegyező számú magyar haderőről

---

memorati usque ad festum beati Iohannis baptistae proximo venturum treugas paci..." Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 162. (404. sz.) Az eseményekre ez a legjobb forrás.

181 Cronica Boemorum auctore canonico S. Blasii Brunsvicensis A. 1260.: „*IIII. Non Marcii Primizl duxit exercitum contra Ungaros...*" Gombos F.: Cat. I. 463. (1094. sz.)

182 Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286. „*...rex Boemie cum C milibus equitum [...] ad resistendum occurit*" Gombos F.: Cat. I. 49. (120.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. „*Otakerus [...] cum 100 000 equitum ad resistendum occurrit...*"; Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.); Corpus chronicum Bononiensium. Cronica Rampona. Ab initio mundi usque ad a. 1350. „*...rex Boemie cum X millia equitum [...] ad resistendum occurrit.*" Gombos F.: Cat. I. 799. (1818. sz.); További 100 000 fős adatok: Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422-ben. Gombos F.: 73. (168. sz); Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum: Chronicon ab a. 1176–1314. Gombos 945. (2317. sz.); Hermannus Cornerus fr. ordinis Praedictorum Lubecae [ob. c. a. 1437.]: Chronica novella usque ad a. 1435. deducta. Gombos F.: Cat. I. 1162. (2777. sz.); Liber sive Cronica regiminum civitatis Paduae. Ab a. 1174–1348, cum cont. – 1375, 1399. Gombos F.: Cat. II. 1465. (3501. sz.); Martinus Oppaviensis sive Martinus Polonus [ob. a. 1278.], poenitentiarius et capellanus papalis, magister theologiae, a. 1278 archiepiscopus Gnesniensis a papa Nicolao III creatus: Chronicon pontificum et imperatorum ab a. 1–1277. Gombos F.: Cat. II. 1575. (3686. sz.); Theodorus Engelhusius [ob. a. 1434.]: Chronicon continens res Ecclesie et Reipublicae ab O. C. – 1420. Gombos F.: Cat. III. 2192. (4747. sz.); Csak egy olyan forrással találkozunk, amely az általános számtól eltér: Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. A. 1260. „*...rex Octacharus occurrit 160 millibus equitum...*"

183 Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286 „*...rex Ungarie pro terris regis Boemie bello agressus, habens [...] CCXL milia equitum.*" Gombos F.: Cat. I. 49. (120. sz.); Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. „*Stephanus rex Ungariae, tertius filius regis Bellae, regem Bohemiae Octacharum aggressus fuit, habens in exercito suo [...] 260 millia equitum.*" Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.); Liber sive Cronica regiminum civitatis Paduae. Ab a. 1174–1348. A. 1260.: „*Et rex Ungariae pro terminis regem Bohemiae bello est agressus, habens in exercitu suo [...] CCL^{M}... militibus...*" Gombos F.: Cat. II. 1465. (3501. sz.)

is.[184] Ellenben vannak olyan krónikások is, akik nyíltan kimondják, hogy a cseh uralkodónak sokkal több katonája volt; ők a IV. Béla és István ifjabb király parancsnoksága alatt álló harcosok létszámát 40 000-re tették.[185]

A Morva folyó mentén két szövetségrendszer csapott össze. A cseh és a magyar uralkodó minden lehetséges támogatóját mozgósította. Ottokár táborába János prágai,[186] Bruno olmützi püspökön, Henrik sziléziai, Vladiszlav oppelni hercegeken kívül[187] felvonult Ottó brandenburgi őrgróf[188] és Ottó száz fejedelem is.[189] A

184 Corpus chronicum Bononiensium. Cronica Rampona. Ab initio mundi usque ad a. 1350. *„A. 1260. rex Ungarie pro terris regem Boemie bello agreditur, habens in exercitu [...] circha X millia equitum."* Gombos F.: Cat. I. 799. (1818. sz.); Hermannus Altahensis abbas: Annales a. 1137–1327. *„...cum decem vel plura milia hostium insultum facerent in Austriam..."* Gombos F.: Cat. II. 1148. (2772. sz.); Annales S. Iustinae Patavini a. 1207–1270. Gombos F.: Cat. I. 143. (348. sz.); Két esetben kétszer akkora magyar haderőről van információnk. Excerpta ex Chronico Iohannis Victoriensis sive Continuatio Martini Poloni usque ad a. 1343. *„Bela [...] coadunato magno exercitu videlicet mille ducentorum armatorum intravit in Austriam."* Gombos F.: Cat. II. 918. (2211. sz.); Theodorus Engelhusius [ob. a. 1434.]: Chronicon continens res Ecclesie et Reipublicae ab O. C. – 1420. Gombos F.: Cat. III. 2192. (4747. sz.)

185 Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. A. 1260. (75.) *„Rex Ungariae proterve regem Bohemiae aggreditur habens [...] circa quadraginta milia hominum equitum."* Gombos F.: Cat. I. 73. (168. sz.); 1816. (796–797.) Cornelius Zantfliet, monachus S. Iacobi Leodiensis: Chronicon ab initio mundi usque ad a. 1461. *„A. 1260. rex Hungariae pro quibusdam terris regem Bohemiae impugnare agressus est cum quadraginta millibus armatorum [...] cui rex Bohemiae cum multo pluribus equitibus ad resistendum occurrit."* Gombos F.: Cat. I. 796. (1816. sz.); Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum: Chronicon ab a. 1176–1314. Gombos F.: Cat. II. 945. (2317. sz.); Hermannus Cornerus fr. ordinis Praedictorum Lubecae [ob. c. a. 1437.]: Chronica novella usque ad a. 1435. deducta. Gombos F.: Cat. II. 1162. (2777. sz.); Martinus Oppaviensis sive Martinus Polonus [ob. a. 1278.], poenitentiarius et capellanus papalis, magister theologiae, a. 1278 archiepiscopus Gnesniensis a papa Nicolao III creatus: Chronicon pontificum et imperatorum ab a. 1–1277. Gombos F.: Cat. II. 1576. (3638. sz.). – Vö. Borosy András: Hadseregléтszámok a X–XIV. században. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 105. (1992) 4. sz. 3–32. A szerző véleménye szerint a Magyar Királyság a 13. század második felében legfeljebb 22–25 000 főnyi katonaságot tudott kiállítani.

186 Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. 533. (1246. sz.)

187 Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 264. (404. sz.)

188 Annales Reinhardsbrunnenses ab a. 530–1338. Gombos F.: Cat. I. 193. (440. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 272. (592. sz.); Annales Praedictarum Vindobonensium a. 1025–1283. Gombos F.: Cat. I. 182. (426. sz.). Név nélkül.

189 Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.:

Přemysl uralkodó számíthatott továbbá Fülöp salzburgi érsek és Ulrich karintiai fejedelem csapatainak fegyvereire is.[190] Az osztrák és stájer nemesség is kitett magáért. Új hercegük oldalán megjelent a Hardegg-Plain családból Ottó és Konrád testvérpár[191] és az 1254 áprilisi Budán folytatott tárgyalásokon részt vett Cadoldus Orphanus.[192] A folyó jobb partján letáborozó hadtestek egy része nehézlovasokból állhatott. Létszámukra vonatkozóan eltérő adatokkal találkozhatunk, a legtöbb író hétezres kontingensről beszélt.[193]

A magyar haderő összetétele teljesen más képet mutatott. A magyar előkelők közül csatasorba állt Roland nádor, István szlavón bán, Henrik országbíró,[194] illetve Fülöp zágrábi püspök.[195] IV. Béla és fia István maga mellé szólította összes keleti

---

Cat. I. 534. (1246. az.); Excerpta ex Chronico Iohannis Victoriensis sive Continuatio Martini Poloni usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. II. 918. (2211. sz.); Theodorus Engelhusius [ob. a. 1434.]: Chronicon continens res Ecclesie et Reipublicae ab O. C. - 1420. Gombos F.: Cat. III. 2192. (4747. sz.)

190 Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 164. (404. sz.); Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.: Cat. I. 534. (1246. sz.)

191 *„...uterini fratres Otto et Conradus, comites de Hardek et Playn"* Annales Ottokariani. A. 1254-1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 164. (404. sz.); *„Otto comes de Hardekk, Chunradus frater eius de Plaien"* Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 273. (592. sz.)

192 *„...strenuus miles Cadoldus Orphanus cognomine"* Annales Ottokariani, A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 163. (404. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. 273. (592. sz.)

193 A legkisebb nehézlovasság Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum: Chronicon ab a. 1176–1314–ban található. *„...rex Bohemiae cum centum millibus equitum, inter quos fertur habuisse mille equos ferreis coopertos phaleris, ad resistendum occurrit."* Gombos F.: Cat. II. 944. (2307. sz.)

6 000: *„...rex Bohemiae [...] dicitur habuisse circa sex millia equorum de ferro coopertorum"* Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. Gombos F.: Cat. I. 73. (168. sz.); Liber sive Cronica regiminum civitatis Paduae. Ab a. 1174–1348, cum cont. - 1375, 1399. Gombos F.: Cat. II. 1465. (3501. sz.)

7 000: *„Otakerus ... dicitur habuisse 7000 equorum de ferro coopertorum"* Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 272. (592. sz.); Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.); Martinus Oppaviensis: Chronicon pontificum et imperatorum ab a. 1–1277. Gombos F.: Cat. II. 1575. (3638. sz.); Guilelmus Procurator, monachus Egmundanus: Chronicon comitum et nobilium Hollandiae ab a. 1206 usque ad a. 1332. Gombos F.: Cat. II. 1105. (2656. sz.)

194 RA. 1388.

195 RA. 1265.

szövetségesét. Megjelent Danyiil orosz herceg fiaival, Boleszláv krakkói, és Leszek leczysai herceg.[196] IV. Béla katonái között a kunokat is megtaláljuk, akiket Alpra vezetett.[197] Az egész hadsereg a nyugatiak szemében barbárnak, pogánynak, illetve eretneknek számított.[198] Béla királynál a nyugati kútfők nem említenek nehézfegyverzetű harcosokat, íjászokat annál inkább.[199] A hadsereglétszámokra vonatkozó adatokat komoly fenntartással kell fogadnunk. A hétezer nehézlovas kiállításához szükséges költségek pedig igencsak meghaladhatták az említett országok teherbíró képességét.

A két fél legkésőbb 1260. június 24-ig felvonult a Morva folyó két partjára,[200] amely egyben Magyar Királyság határvidéke volt.[201] A folyó jobb partjára több hullámban érkezhettek meg a nyugati haderők, amit István ifjabb király merész

196 Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 164. (404. sz.)

197 „*Alpra* dux *Cumanorum*" Vitus Arnpeckius, presbyter Landishutanus, capellanus Sixti episcopi Frisingensis [ob. a. 1495.]: Chronicon Austriacum a fabulosis nostrae gentis primordiis usque ad tempora Friderici imperatoris III. Gombos F.: Cat. III. 2634. (5121. sz.)

198 Ennek az aggodalmuknak a krónikaírók hangot is adtak. „*...rex Ungarie [...] habens in exercitu suorum diversorum orientalium, christianorum et paganorum...*" Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286. Gombos F.: Cat. I. 49. (120. sz.), Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. Gombos F.: Cat. I. 73. (168. sz.), Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. Gombos F.: Cat. 594. (1451. sz.); Annales Reinhardsbrunnenses ab a. 530-1338. A. 1260. „*Ungarus equidem Rucenos, Comanos et alias diversas barbaras naciones cum innumera multitudine secum eduxit ad prelium.*" Gombos F.: Cat. I. 193. (440. sz.); Chronicon Aulae regiae. A. 1246–1353. „*Huni, Litwami, Bavari simul atque Comani*" Gombos F.: Cat. I. 496. (1214. sz.); Cornelius Zantfliet, monachus S. Iacobi Leodiensis: Chronicon ab initio mundi usque ad a. 1461. „*A. 1260. rex Hungariae pro quibusdam terris regem Bohemiae impugnare agressus est cum quadraginta millibus armatorum, tam Tartarorum, quam paganorum...*" Gombos F.: Cat. I. 796. (1816. sz.). Ennek legszebb példája Ottokár levele, amit a pápának írt az ütközet után. Ebben szinte az összes lehetséges keleti népnevet felsorolja. „*...quod adversus Belam et natum eiusdem Stephanum, Ungariae reges illustres et Danielem regem Rusciae et filios eius, et ceteros Ruthenorum ac Tartaros, qui eidem in auxilium venerant, et Boleslaum Cracoviensem et Lesthonem iuvenem, Lusiciae duces, et innumeram multitudinem inhumanarum hominum Comanorum et Ungarorum et divesorum Sclavorum, Siculorum quoque et Walachorum, Bezzerminorum et Hysmahelitarum, scismaticorum etiam, utpote Graecorum, Bulgarorum, Ruscensium et Bosniensium haereticorum, auctore Deo gessimus...*" Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. Gombos F.: Cat. I. 164. (404. sz.)

199 „*Cum igitur utraque pars fortiter dimicaret, multitudo Cumanorum, qui venerant in auxilium regis Ungarie, quorum erat confidentia in arcubus et sagittis more orientalium nationum...*" Annales S. Iustinae Patavini a. 1207–1270. Gombos F.: Cat. I. 143. (348. sz.)

200 „*...praefatus Przemislaus [...] collegit exercitum adversus Belam et natum eius Stephanum regem*

tervvel igyekezett a magyarok oldalára fordítani.[202] Maga köré gyűjtötte tízezer legkiválóbb kun és magyar harcosát,[203] s kihasználva az esős és felhős éjszakát, június 26-ára megközelítette a Pohorlitz környékén tábort verő Bruno olmützi püspök, Henrik sziléziai és Vladiszlav opelni herceg csapatait. Azonban a vezetők tévedése miatt a portyázó hadtest a Laa környékén csoportosuló Ottokár cseh uralkodó vezette csapatok közelébe, Walkenstein és Stozecz mellé érkezett meg.[204] Az egyesülő nyugati seregek számíthattak efféle portyákra, mivel Laa táboránál őrt állt a Hardegg-Plain családból származó Otto és Konrád testvérpár. Továbbá a parancs értelmében a seregek végleges megérkezéséig nem volt szabad kimerészkedni a városba. Ám ekkor a táborok közé lopakodó kunok a környéket kezdték felgyújtani és felprédálni. A nyugodtan felvonuló nyugatiak közvetlen közelében a teljesen váratlanul megjelenő portyázó magyarok és kunok által kiváltott hatás nehezen írható le. A két tábor fegyverre kapott, azonban az a tévhír terjedt el, hogy egyrészt a támadó csapat létszáma sokkal kisebb, másrészt pedig már amúgy is futásnak eredtek. (Ez utóbbi a kunok hadicselével magyarázható.) Ezt hallván és látván némely nemesek – Ottó és Konrád fivérek, Cadoldus Orphanus, illetve Chrasto de Sleunz vezetésével – rendezetlen csatasorban üldözőbe vették a „menekülőket",[205] akik hirtelen megfordulva az addig lesben állókkal együtt körbefogták,

---

Hungariae, profectus et perveniens ad aquam Morvam, suum exercitum locavit iuxta flumen. Similiter reges Hungariae ab alia parte fecerunt..." Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.: Cat. I. 533–534. (1246. sz.)

201 *„Rex Ungarie [...] castra metatus est iuxta quendam fluvium in extremis finibus regni sui..."* Annales S. Iustinae Patavini a. 1207–1270. Gombos F.: Cat. I. 143. (348. sz.)

202 A következő eseményeket az Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis illetve Gombos F.: Cat. I.163–165. (404. sz.), illetve a Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.: Cat. I. 533–534. (1246. sz.) alapján kívánom rekonstruálni.

203 *„...cum decem vel plura millia hostium insultum facerent in Austriam"* Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. 207. (486. sz.). Vö. Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok*. Budapest, Corvina, 1989. 63. Álláspontja szerint a ténylegesen harcba vonuló férfiak száma 3000 körül lehetett. Ez a szám a szabad köznép egy részének hadbahívásával a két-háromszorosára emelkedhetett.

204 A Chronicon Bohemiae szerint István terve pont az volt, hogy Ottokárt zavarja meg. *„Stephanus iunior Ungarorum rex cum melioribus Ungaris et Comanis suis [...] eosdem fines intraverat, ut opportunitate capta, collectum Boemiae principis turbaret exercitum."* Gombos F.: Cat. I. 533.

205 Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 273. (592. sz.); Chronicon Austriacum anonymi ab a. 852-1327. 508. (1215. sz.); *„Sed et neci flebili primo preda dantur / Austrie prenobiles, comites necantur / De Ardek cum ceteris, gladiis mactantur / Insperate plurimum telis iaculantur."* Chronicon

és lemészárolták az őket követőket. Az összecsapásban a már említett nemeseken kívül – néhány túlélőt leszámítva – a források szerint 400 férfi vesztette életét.[206] Eközben a táborokban nagy fejetlenség támadt, mivel nem tudták az összecsapás eredményét. Egyesek követelték, hogy küldjenek csapatokat a kirohanók segítségére, mások siettették a katonák fegyverbe szólítását. Amikor a harcosok a csata helyszínére értek, siralmas látvány tárult a szemük elé: az úton élettelen és kifosztott holttestek hevertek. A katonákon félelem lett úrrá, többen futásban kerestek menedéket. A gyászhír futótűzként terjedt el a csapatok között, aminek hatására a vitézekben meghasonlás támadt. A sziléziai és oppelni hercegek már-már a hazatérést fontolgatták.

A viszály megszüntetése végett Ottokár együttes tanácskozást hívott össze, aminek eredményeként az egész sereg IV. Béla tábora ellen fordult. Július 4-től nézett farkasszemet egymással a két arcvonal, de egyik fél sem mert támadni. Megunva a tétlenséget, július 12-től 13-a délig fegyverszünetet kötöttek, ezalatt Ottokár visszavonult, és a magyar csapatok István ifjabb király vezérlete alatt megkezdhették az átvonulást a Morván. Az átkelés valószínűleg a Marchegg és Kroissenbrunn (mai neve: Groißenbrunn) közötti szakaszon történhetett, mivel mind a két helyről vannak adataink a harcra.[207] Azonban az előörsök még a csatára kijelölt nap előtt

---

rhythmicum Austriacum (auctore anonymo) ab a. 1152–1268. Gombos F.: Cat. I. 674–675. (1483. sz.)

206 *„...in Austriam circa castrum quod Steutz dictum, duo fratres sanguine nobilissimi, iuvenes electi, Otto videlicet comes de Hardekke et Chunradus comes de Plain ac cum ipsis Chrasto de Sleunz, Chadoldus dictus Orphanus quasi cum quadringentis viris ... incaute occurrerunt, quibus fere omnibus occisis paucissimi evaserunt."* Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.); Hermannus Altahensis abbas: Annales a. 1137–1327. Gombos F.: Cat. 1149. (2772. sz.) A testvérpár tragikus halálával kihalt a Plain-Hardegg család. *„In morte quoque praedictorum comitum ipso die periit successio illiu nobilissimae progeniei de Plain, quia sine haeredibus decesserunt."* Annales SS. Udalrici. Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.); Pauler, 1899. 237.

207 Marchegg mellett harcolt vitézül a wasardi Chuda fia Ipolitus. *„...cum nos in Marhyk (Marchek) iuxta fluvium Morva cum Octokaro Rege Boemorum capitali inimico nostro bellum et conflictum habuissemus generaliter pro nostra et Corone Regie deffensione idem Ipolitus viriliter dimicando multos ex nostris hostibus variis plagarum afficiens doloribus crudeliter interemit, ac demum laudabiliter preliando letalia vulnera multis videntibus ipsum contingit sustulisse, et aliis reliquentibus in fugam conversis ipse nobiscum continue permansit fidelitatis opera exercendo."* – ÁÚO. VIII. 4. (3. sz.) Vö. RA. 1278. Vö. Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. : *„Otokarius rex Bohemiae aggressus est regem Ungariae Belam nomine in campo Maechfeld et obtinuit victoriam [...] Et in signum victoriae condita est civitas in eodem loco, quae dicitur Marchegck."* Gombos F.: Cat. I. 73. (168. sz.). Kroissenbrunnra főként nyugati adataink vannak. Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334.: *„apud villam quae*

megtámadták a cseheket.[208] Ádáz kézitusa támadt. A magyarokat visszaszorították, a menekülők pedig káoszt okoztak azok között, akik a megáradt Morván éppen átkeltek. A legtöbb áldozat a megduzzadt folyamba fulladt bele, létszámukat a kortársak kilenc-tizennégyezer közé becsülték.[209] Maga István ifjabb király olyannyira szorult helyzetbe került, hogy egyes források szerint megsebesült,[210] mások szerint halálhírét keltették.[211] Ez utóbbit Béla király egyik oklevele támasztja alá. Eszerint akkora lehetett a zűrzavar, hogy a magyar uralkodó semmit sem tudott fiáról.[212] Ekkor azonban megjelent Márk ispán fia Botyz ispán, és jelentette a

---

Chressinprunnen dicitur, victi sunt Ungari" Gombos F.: Cat. I. 207. (486.); Chronicon Osterhoviense. *„Otakcherus rex Bohemie, dux Austrie dolens de perdicione ducatus Stirie, castra movit congregato valido exercitu contra Ungaros quos apud villamque Chessenbrunn dicitur congressione facta."* Gombos F.: Cat. I. 591. (1445. 9. sz.)

208 Kristó, 1986. 135–136.

209 9 000: *„...novem millia dicuntur in flumina fere submersi..."* Excerpta ex Chronico Iohannis Victoriensis sive Continuatio Martini Poloni usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. II. 918. (2211. sz.); Theodorus Engelhusius [ob. a. 1434.]: Chronicon continens res Ecclesie et Reipublicae ab O. C. - 1420. Gombos F.: Cat. III. 2192. (4747. sz.)
13 000: *„...praeter alios occisos fere tredecim millia hominum submersi fuisse scribuntur."* Cornelius Zantfliet, monachus S. Iacobi Leodiensis: Chronicon ab initio mundi usque ad a. 1461. Gombos F.: Cat. I. 797. (1816.)
14 000: *„...preter alios occisos circa XIIII milia hominum submersa dicuntur..."* Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286. Gombos F.: Cat. I. 49. (120. sz.); Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422. Gombos F.: Cat. I. 73. (168. sz.); Anonymi Leobensis Chronicon (I.) libris VI comprehensum a Chr. nato usque ad a. 1343. Gombos F.: Cat. I. 273. (592. sz.); Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.); Corpus chronicum Bononiensium. Cronica Rampona. Ab initio mundi usque ad a. 1350. Gombos F.: Cat. I. 799. (1818. sz.); Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum: Chronicon ab a. 1176-1314. Gombos F.: Cat. II. 945. (2317. sz.); Guilelmus Procurator, monachus Egmundanus: Chronicon comitum et nobilium Hollandiae ab a. 1206 usque ad a. 1332. Gombos F.: Cat. II. 1105. (2656. sz.)
15 000: *„...praeter occisos gladio submersi sunt de Ungaris plusquam XVM hominum..."* Hermannus Cornerus fr. ordinis Praedictorum Lubecae [ob. c. a. 1437.]: Chronica novella usque ad a. 1435. deducta. Gombos F.: Cat. II. 1162. (2777. sz.)

210 *„Stephano rege vulnerato..."* Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. Gombos F.: Cat. I. 207. (486.); Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.)

211 *„Stephano rege iuniore vulnerato, dicitur defecisse..."* Chronicon Osterhoviense. Gombos F.: Cat. I. 591. (1445. sz.)

212 *„...de vita dicti domini Stephani regis, filii nostri carissimi, nobis veritas non constabat, nec de morte..."*

királynak, hogy fia életben van.[213] Nem volt alaptalan az apa félelme, mivel Istvánt teljesen körbefogták és csak személyes bátorságának és hű hívei vitézségeinek köszönhette megmenekülését.[214] Úgy tűnik, hogy magát a magyar uralkodót is veszély fenyegette, mivel Bertalan fia vezekényi Dénes mester a király személyének védelmében szerzett súlyos sebesüléseket.[215]

Mások sem akarták harc nélkül elhagyni a Morva folyó mentét. Sziklaszilárdan állt ellent a támadásnak a baabi Pázmány fia István.[216] Lothardus fiai, István és Leusták is ott voltak a csatában, az utóbbi fiú életét is adta királyáért.[217] A fogságba esettekre szomorú sors várt. Ezt legjobban hetesi Herbord esetével szemléltethetjük, aki az ország és a hadsereg vezetőinek szeme láttára került rabságba.[218] Ott levágták egyik fülét, és kihúzták két fogát. A fájdalmak hatására megállapodott a cseh király embereivel, hogy száz márkáért kiválthatja magát. Kezesekként fiát, Miklóst, illetve

213 *„...ecce comes Botyz, filius comitis Marci, fidelis noster, tamque devotus Patris filius, ad nos citis veniens gressibus, et secundis dixit: ipsum dominum Stephanum, filium nostrum predilectum, sanum esse et incolumen gratiam per divinam, manusque integritate sui corporis evasisse nostrorum emulorum."* – CD. IV. 3. 186. Vö. RA. 1407.

214 Ezek közé a hívek közé tartozhatott Sándor, a későbbi szörényi bán. *„...Alexander Banus de Sceurino... in bello nostro generali, quod habuimus cum Rege Bohemorum, et hostes nostri nos circumdedissent idem gloriose dimicavit, pedes in ipso conflictu remanendo."* – ÁÚO. VIII. 196. (133. sz.) Vö. RA. 1885.

215 *„...quando iuxta Moroa contra regem Boemorum, capitalem inimicum nostrum et invasorem regni nostri manifestum, omni multitudine exercituancium nostrorum nos moveramus, in defensionem persone nostre se fortune casibus submittendo letaliter exstitit vulneratus..."* – *Sopron vármegye története. Oklevéltár. I. 1156–1411.* Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. 30. (20. sz.) – Vö. RA. 1463.

216 *„...cum bellum et conflictum cum Ottocaro rege Boemorum, capitali inimico nostro, iuxta fluvium Moroa habuissemus, aliis multis derelectis, ipse nobiscum continue permansit, velut lapidea columna immobilis atque fortis, lateri nostro adherens et viriliter hostium cuneos magna cede nobis adversantium procurata gloriose penetravit, et laudabiliter dimicando multos ex nostris hostibus..."* – *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. I. 1241–1526.* Szerk.: Kammerer Ernő. Budapest, 1906. 4. (3. sz.) – Vö. RA. 1562.

217 *„Nos siquidem consideratis ipsius Stephani fidelitatibus et meritoriis serviciis, que nobis et Regno nostro in diversis expedicionibus nostris, et specialiter iuxta Morawa in exercitu nostro contra Regem Boemorum habito inpendit in fervore fidelitatis approbate; animadvertentes eciam, quod idem Stephanus fidelia nobis servicia inpendere poterat [így] in futurum; nec non pro morte nobilis iuvenis Leustachii fratris sui, qui in predicto exercitu nostro in fidelitate Corone Regia [így!] debita, contra eosdem Boemos dicans [így!] hostium tandem wallatus multitudine in area certaminis in conspectu omnium Baronum et nobilium Regni nostri, laudabiliter exstitit interemptus."* – ÁÚO. VIII. 128. (89.) – Vö. RA. 1638. Szentpétery az oklevelet gyanúsnak mondja!

218 HO. VII. 87–88. (64. sz.) – Vö. RA. 1388.

testvérét Leuka fia Leu-t küldte át. Szerencsésebb volt köveskúti György ispán testvére Tyba: őérte „csak" harminc ezüstmárkát kértek.[219]

A nagy nyugati összecsapás tehát vereséggel végződött a Magyar Királyság számára. Ami a veszteségeket illeti, a krónikások az általuk óriásira becsült hadsereglétszámhoz viszonyítanak. IV. Béla azt írja ugyan, az *ütközetre az összes haderőt mozgósította*, voltak azonban az ország más területein is seregek. Egyrészt – bár erre semmiféle adatunk nincs – a magyar király nem hagyhatta erős védelem nélkül a tatárokkal szomszédos területeket. Annál is inkább, mert a mongol betörés veszélye 1260-ban is fennállt.[220] Másrészt, a Morva menti ütközettel közel egyidőben a bolgárok betörtek a szörényi bánságba, ahol Lőrinc, a későbbi országbíró megverte és kiszorította őket.[221]

A Morva folyó mentén két összecsapásnak lehettünk szemtanúi.[222] István ifjabb király június 26-i merész portyája remekül mutatja, hogy a könnyűlovas kunok milyen szerepkörben tudnak tökéletesen megfelelni. Hirtelen megjelentek a két ellenséges tábor között, lest vetve kicsalogatták az ellenséget és levágták őket. Érdemes azonban megfigyelni, hogy ez a legyőzött haderő 400 főt jelentett. A győzelem után villámgyorsan elvonultak. A magyar hadvezetés hibájának róható fel, hogy az Ottokár táborában kialakult zűrzavart nem tudta kihasználni.[223] Ezt a rajtaütés-taktikát azonban már nagyobb haderőnél nem lehetett alkalmazni. A vesztes csatát nem könnyű utólag értékelni. Július 12-én az elsőként átkelő keleti

219 *„...in exercitu nostre, quem contra Regem Boemie habuimus, in quo idem Tiba indutus militalibus unacum quibusdam aliis, videntibus Baronibus nostris, aciei lanciate se oponere non formidans viriliter dimicavit, ubi idem per opressionem plurimum adversancium extitit captivatus, de qua cum triginta marcis argenti postmodum se redemit."* – ÁÚO. VIII. 59–60. (38. sz.) – Vö. RA. 1363.

220 Chronicon Salisburgense ab a. 1. aere Chr. ad 1268. A. 1260.: *„Tartari collecta omni multitudine sua, pene omnibus orientis regnis devictis, regnum Ierosolimitanum et Terram sanctam etiam invaserunt cum Polonia et Ungaria et tota Europa, ob quam causam papa concilium indixit."* Gombos F.: Cat. I. 679. (1490. sz.)

221 *„...cum Bulgarorum temeritas tempore guerrae inter nos et regem Bohemiae, ducem Austriae, et Styriae exortae, Banatum de Zuerino hostiliter devastassent, et Banatus nollent assumere, per nos etiam diligenter requisuti, saepedictus Magister Laurentius collato sibi per nos ipso Banatu, Bulgarorum devicit exercitum, ablatis spoliis; de quibus etiam quosdam in ripa Danubii suspensi fecit in partibulo; et sic ipsorum protervia quiescente ipsum Banatum ad pristinum bonum statum, virtute maxima restauratum, nostrae restituit maiestati."* – CD. IV. 3. 198–199. – Vö. RA. 1403.

222 Némely forrás külön említi az eseményeket. Chronicon Bohemiae a diluvio usque ad a. Christi 1329 auctore anonymo. Gombos F.: Cat. I. 533–534. (1246. sz.); Chronicon Austriacum anonymi ab a. 852–1327. A nemesek halálát egy Ausztriába történt betöréshez kapcsolja. Gombos F.: Cat. I. 507. (1205. sz.)

223 Szűcs, 1993. 87.

csapatok, valószínűleg fegyelmezetlenségük miatt harcba bocsátkoztak a hátrahúzódó haderővel, és miután azok túlerőben voltak, menekülni kezdtek, ami nagy zűrzavart okozott. Talán igazat adhatunk a 14. századi krónikakompozíció szerzőjének: „[Béla] *tudniillik békeszerető ember volt, hadviselésben és ütközetekben a legkevésbé sem volt szerencsés.*"[224]

A csata után a magyar hadvezetés visszavonult és Rátót nembeli Roland nádor révén békét ajánlott Ottokárnak.[225] A cseh uralkodó is hajlott a megegyezésre, mivel azt írta a pápának, hogy inkább békét akar kötni, mint Magyarország pusztításával kitenni azt a tatárok támadásának.[226] A konkrét békepontokról nincs adatunk, de nem tartalmazhatott mást, mint Béla lemondását Stájerországról, és egy leendő házasságot Ottokár és az Árpádok között.[227] A további megállapodásokról (illetve azok nem teljesítéséről) van szó IV. Béla levelében, amit 1260. szeptember 3-án intézett Otto passaui püspökhöz.[228] Ebben jelezte az egyházfőnek, hogy míg ő az összes cikelyt megtartotta, addig Ottokár a hozzá kezesként küldött herceget még mindig magánál tartja. A magyar uralkodó sérelmezi továbbá, hogy a megegyezés és a béke megkötése után Ottokár hadseregének stájer tagjai Varasd megyét tűzzel-vassal pusztítják, és egy bizonyos magyarországi várat, ami emberemlékezet óta a magyar király fennhatósága alá tartozott, még mindig hatalmukban tartanak.

Amint az előzőekből kiderült, nem volt könnyű feladat a rend helyreállítása. A végleges béketárgyalásokra 1261 márciusában került sor. Ottokár az év folyamán elvált feleségétől, Babenberg Margittól,[229] aki október 18-án távozott Ausztriába.[230] A cseh uralkodó új feleség után nézett. IV. Béla kezdetben leányára, a domonkos

224 *Képes Krónika*. Ford.: Bellus Ibolya. Budapest, Európa, 1986. 224.

225 Annales Ottokariani. Gombos F.: Cat. I. 166. (404. sz.)

226 Annales Ottokariani. Gombos F.: Cat. I. 166. (404. sz.)

227 „*...rex Ungarie pacem querit et terras, que discordie causa fuerant, restituit et in futurum amicitiam mediante matrimonio confirmavit.*" Albertus Milioli notarius Regiensis: Liber de temporibus et aetatibus ab a. 1–1286. Gombos F.: Cat. I. 49. (120. sz.); Andreas presbyter Ratisbonensis [ob. p. a 1439] S. Magni ordinis s. Augustini: Chronicon generale a Christo nato usque ad a. 1422; Chronicon Patavinum auctore anonymo A. 1174–1399. Gombos F.: Cat. I. 594. (1451. sz.); Pauler, 1899. 241–242.

228 CDCr. V. 196-197. (703. sz.); CD. IV. 3. 31–32. – Vö. RA. 1241

229 Anonymi coenibitae Zwetlensis Chronicon ab anno Christi 928 ad annum 1386. A. 1261.: „*Ottakerus rex Bohemiae repudiavit uxorem suam dominam Margaretham.*" Gombos F.: Cat. I. 260. (594. sz.); Chronicon Austriacum anonymi ab a. 852-1327. A. 1261.: „*Eodem anno Otakarus rex Bohemie et dux Austrie et Styrie repudiavit uxorem suam, dominam Margaretam, filiam Leupoldi ducis Austrie, que prius fuerat uxor regis Heinrici, qui erat filius Friderici imperatoris.*" Gombos F.: Cat. I. 508. (1215. sz.)

230 Cronica Boemorum auctore canonico S. Blasii Brunsvicensis. A. 1261.: „*Regina Margareta in Austriam eunte XV. Kal. Novem.*" Gombos F.: Cat. I. 463. (1094. sz.)

apácának készülő Margitra gondolt. A hivatására teljes lélekkel készülő királylány azonban nem egyezett bele a frigybe. Legendája szerint „*...az ő anyjának meg úgymond vala királyné asszonynak e szent szűz: »Azt akarom, hogy minekelőtte engemet adnátok házasságra, hogy annak előtte az én testemet elmetéljétek foltonként, hogynem mint az én hitemet megszegném, melyet én fogadtam Krisztusnak, és annak előtte inkább szenvedek minden átkot, hogynem az én fogadásomat megszegném.«*"[231]

A sikertelen házassági kísérlet után a figyelem Kunigundára, a magyar király unokájára fordult, aki Annának és Rosztiszlávnak volt a leánya. Az esküvőt 1261. október 25-én tartották Pozsonyban.[232] A prágai ünnepélyes bevonulás december 13-án történt, majd két napra rá a magyar király unokáját Csehország királynéjévé koronázták.[233] Elvileg a házasságot kötött felek között fennálló közeli rokoni kapcsolat megakadályozhatta volna kézfogót. Ez alól – Tóbiás zágrábi prépost közbenjárására – a pápa mentesítette a házasulandókat.[234] Az utólagos felmentést IV. Orbán pápa 1263. április 20-án keltezett levelében adta meg.[235] A házasság előnyös volta Róma számára is világos volt, mivel a Přemysl- és az Árpád-ház

231 Ráskai Lea: Szent Margit legendája. In: *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szerk.: Érszegi Géza. Budapest, Szépirodalmi, 1983. 121.

232 Annales Pragenses. Pars I. A. 1196–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis A. 1261. „*Eodem anno 8. Kal. Novembris princeps regni Bohemorum duxit in uxorem Cunegundem, filiam Hostislai ducis Bulgarorum, in castello Ungariae quod vulgari Ungarico Possen nuncupatur...*" Gombos F.: Cat. I. 186. (428. sz.); Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses a. 1106–1334. Gombos F.: Cat. I. 207. (486. sz.); Cronica Boemorum auctore canonico S. Blasii Brunsvicensis. „*Primizl duxit Cungundem, filiam Bostizlay ducis Bulgarorum, cuius uxor erat Anna, in castello Ungariae quod Pessen nunccupatur.*"; Neplacho abbas Opatovicensis [ob. a. 1368.]: Chronicon Bohemiae seu Summula chronicae tam Romanae quam Bohemicae a Christo nato ad a. 1365. Gombos F.: Cat. II. 1680. (3973. sz.); A Chronicon Aulae regiae Rosztiszlavot Macsó királyának mondja. „*Fuit enim in Matschovia rex quidam generosus et nobilis, qui filiam bonis moribus insignatam nomine Chunegundam habuit.*" Chronicon Aulae regiae. A. 1246–1353. Gombos F.: Cat. I. 496. (1204. sz.)

233 „*...venientem Pragam cum solemni processione recepimus in ecclesia Pragensi 10. Kal. Ianuarii. In die nativitatis Domini princeps Bohemorum dictus Prziemysl consecratus est in regem cum Cunegunde in ecclesia Pragensi a vemerabili patre Maguntino Vernhero nomine.*" Annales Pragenses. Gombos F.: Cat. I. 186. (428. sz.)

234 „*...inter nos et predictum regem Boemorum ordinassemus parentelam, dando sibi in matrimonium neptem nostram eique matrimonio impedimenta legitima obiarent; super quibus ipsum magistrum Thobiam cum iuramenti religione de promotione sua assecurantes ad curiam romanam destinavimus, ipsius ministerio in impedimentis supradictis apostolicam dispensationem meruimus et pacem perpetuam regno nostro.*" CDCr. V. 243–244. (747. sz.) – Vö. RA. 1335.

235 „*...ac tuis et prefati regis aposolicam super hoc gratiam implorantis supplicationibus inclinati, ut - non obstante impedimento, quod ex huiusmodi consanguinitate ac affinitate provenit - tu dictaque Kunigundis in predicto matrimonio contracto inter vos possitis licite remanare, vobiscum auctoritate apostolica dispensamus.*" Gombos F.: Cat. III. 2276. (4849. sz.)

összefonódásával olyan erős hatalom tud jött létre, amely nemcsak a tatároknak, de bármilyen más ellenségnek képes lett volna ellenállni.

Befejezés

A tatárok kivonulása után IV. Béla keleti politikáját az Arany Horda elleni védekezésnek rendelte alá. Szakított a több évtizedes hagyománnyal, amikor csak egy „esélyt" adott Rosztiszlávnak Halics megszerzésére. Amikor a kísérlet kudarcba fulladt, kiegyezett Danyiillal: ezzel biztosítani tudta a keleti végeket. A magyar uralkodó „kiházasítási politikája" is ezt a célt szolgálta. Konstancia Halicsba, Kinga Kislengyelországba, Jolánta Nagylengyelországba került.[236]

A Magyar Királyság érdekeinek az iránya ezután nagy fordulatot vett. II. Frigyes herceg halálával új lehetőségeket kínálkoztak nyugat felé. A Babenberg örökségért folytatott küzdelemben a Magyar Királyság a dinamikusan fejlődő Csehországgal került szembe. Ennek élén pedig, II. Přemysl Ottokár személyében egy igen ambiciózus és energikus uralkodó állt. A harc első szakasza végül a pozsonyi békével zárult. Magyarország ennek értelmében „annektálhatta" Stájerország jelentős részét.

A tartomány elfoglalásával az addigi, főleg a keleti terjeszkedést előtérbe helyező magyar külpolitikában változás következett be. A központi jövedelmek megnövelésére Stájerország ideálisnak mutatkozott. Területén gazdag ezüstbányák voltak, és itt futottak össze az Adria, illetve a Velence felé vezető kereskedelmi utak is.[237] Más kérdés, hogy a négy év alatt ezekből mennyi hasznot sikerült termelni.

A stájerországi magyar hatalomról kevés az információnk. A „helytartók" nem változtattak sokat a tartomány jogrendjén, közigazgatásán, jelentősebb magyar tisztségviselőkkel csak István ifjabb király udvarában találkozunk. Igyekeztek a klérust megnyerni maguknak, ezért számos adománylevelet írtak át és erősítettek meg. Azonban a magyar vezetőréteg – Ottokárral ellentétben – nem találta meg a közös nevezőt a tartomány nemességével. Nehezítette a Magyar Királyság Stájerországra vonatkozó koncepciójának végrehajtását, hogy megjelenésével érzékenyen érintette a salzburgi érsekség érdekeit. A stájerországi magyar hatalmat három oldalról ellenséges szövetségrendszer fogta körbe. Délről Karintia, északról Ottokár Ausztriája, nyugatról pedig a szinte nagyhatalmi politikát folytató Fülöp salzburgi

236 Szűcs, 1993. 76–82.

237 Teke Zsuzsa: *Velencei-magyar kapcsolatok a XIII–XV. században.* Budapest, Akadémiai, 1979. 22. Az útvonal a következő településeket érintette: Velence – Aquileia – Laibach (Ljubljana) – Cilli (Celje) – Windisch – Feistritz – Pettau (Ptuj) – Muraszombat – Vasvár – Veszprém – Székesfehérvár – Esztergom.

érseksége. Ők csak az alkalmat várták, hogy a stájer nemesség segélykérése révén betörhessenek a tartományba. Ez István királyfi Karintia elleni támadása után be is következett.

A közép-európai hegemóniáért folytatott küzdelem a Morva folyó mentén vívott ütközetben dőlt el. Két nagy szövetségrendszer, egy keleti és egy nyugati csapott össze. Béla óvatossága itt megbosszulta magát, mivel számos kedvező lehetőség elszalasztása miatt a magyar haderő – tizenkilenc évvel a muhi csatavesztés után – ismét vereséget szenvedett. Ottokár azonban nem törekedett az ország elfoglalására, megelégedett Stájerország bekebelezésével. Magyarország és a Cseh Királyság közötti harc végül az utóbbi győzelmével ért végett. A Kunigundával megkötött házasság után IV. Béla haláláig béke köszöntött be a két ország kapcsolatában.

A témát korántsem tekinthetjük lezártnak. A stájerországi magyar fennhatóság számos politikai, társadalmi és gazdasági kérdést rejt magában. Mindezek vizsgálata tovább árnyalná a Magyar Királyság 13. század második felének történetét.

A rövidítések feloldása

ÁÚO = *Árpádkori Új Okmánytár. I–XII. kötet.* Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest, 1860–1874.

Breit

1930 Breit József: *A magyar nemzet hadtörténelme.* Budapest, Grill Károly, 1930.

CD = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI.* Studio et opera Georgii Fejér. Budae, 1829–1844.

CDES. II. = *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie. (Slovensky Diplomatár.)* Tomus II. ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX. Ad edendum preparavit Richard Marsina. Bratislavae, Editrice Libraria Obzor, MCMLXXXVII.

Dopsch

1978 Dopsch, Heinz: Přemysl Ottokar II. und das Erzstift Salzburg. In: *Ottokar-Forschungen*, 470–508.

Gombos F.: Cat. = *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI.* Collegit Albinus Franciscus Gombos. I–III. Budapestini, Szent István Akadémia, 1937–1938.

GS = Hans Wagner: Von Interregnum bis Pilgrim von Puchheim. In: *Geschichte Salzburgs.* I./1. Hrsg. von Heinz Dopsch. Salzburg, Universitätverlag Anton Pustet, 1981. 437–486.

Hantsch

1959 Hantsch, Hugo: *Die Geschichte Österreichs. I. Band.* Graz – Wien – Köln, Styria, 1959.

HO = *Hazai okmánytár (Codex diplomaticus patrius hungaricus) I–VIII.* Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghelyi Dezső. Budapest, 1865–1891.

Hoensch

1987 Hoensch, Jörg. K.: *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhunderts.* München, C. H. Beck, 1987.

HSÖ. I. = *Handbuch der historischen Stätten Österreich. I. Band. Dunauländer und Burgenland.* Hrsg. von Karl Lehner. Stuttgart, Alfred Köner, 1970.

HSÖ. II. = *Handbuch der historischen Stätten Österreich. Band. II. Alpenländer mit Sudtirol.* Hrsg. von Franz Huter. Stuttgart, Alfred Köner, 1966.

Huber

1899 Huber, Alfonz: *Ausztria története. I. kötet.* Ford.: Baróti Lajos. Budapest, Akadémiai, 1899.

Klaniczay

1994 Klaniczay Tibor – Klaniczay Gábor: *Szent Margit legendái és stigmái.* Budapest, Argumentum, 1994.

KRAUS
1983 KRAUS, Andreas: *Geschichte Bayerns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* München, C. H. Beck, 1983.
KRISTÓ
1986 KRISTÓ Gyula: *Az Árpád-kor háborúi.* Budapest, Zrínyi, 1986.
MEIER
1927 MEIER, Hermann: Gertrud, Herzogin von Österreich und Steiermark. In: *Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark,* 23. (1927) 5–38.
OTTAKAR-FORSCHUNGEN = *Ottakar-Forschungen.* Redigiert von Max WELTIN und Andreas KUSTERNIG. (Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge. 1978–1979.)
PAULER
1899 PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt.* II. kötet. Budapest, Akadémiai, 1899.
PFERSCHY
1978 PFERSCHY, Gerhard: Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In: *Ottakar-Forschungen,* 73–91.
RA = SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. köt.* Budapest, 1923–1987.
REINHOLD
1982 REINHOLD, Dietger: Vom Interregnum bis Heinrich VII. In: *Deutsche Geschichte. Band. IV. Von Interregnum zu Karl IV. 1254–1378.* Hrsg. von Heinrich PLETSCHA. Gütersloh, 1982. 15–71.
ROGERIUS, SRH. = Rogerii Carmen miserabile In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I-II.* Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini, 1937–1938. 551–588.
RÖSSL
1978 RÖSSL, Joachim: Böhmen, Ottokar II. Přemysl und die Herren von Kuenring. In: *Ottakar–Forschungen,* 380–404.
SZAKÁLL
1908 SZAKÁLL Zsigmond: *Magyarország nyugati határa 1254-ben.* Budapest, 1908.
SZŰCS
1978 SZŰCS Jenő: A kereszténység belső politikuma. IV. Béla király és az egyház. In: *Történelmi Szemle,* 21. (1978) 158–181.
1993 SZŰCS Jenő: *Az utolsó Árpádok.* Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1993.
UHS. III. *Urkundenbuch des Herzogtuhms Steiermark.* Bearbeitet von J. v. ZAHN. III. Band: 1246–1260. Graz, Verlag des Historischen Vereines für Steiermark, 1903.